

Naim Leo Beširi

Analiza primena afirmativnih mera za obrazovanje Roma i Romkinja u Srbiji

Analiza primena afirmativnih mera za obrazovanje Roma i Romkinja u Srbiji

Naim Leo Beširi

Beograd, novembar 2021.

IMPRESUM

FONDACIJA ZA OBRAZOVANJE ROMA

Analiza primena afirmativnih mera za obrazovanje Roma i Romkinja u Srbiji

Izdavač

Fondacija za obrazovanje Roma

Za izdavača

Adi Sinani

Urednik

Adi Sinani

Autor

Naim Leo Beširi

Prevod na engleski

Omnia Communications

Lektura i korektura

Ivana Mitić

Prelom

Jelena Dakić

Štampa

Miross d.o.o.

Tiraž

100

ISBN

978-86-900230-3-5

Svi termini koji se u Priručniku koriste u gramatičkom muškom rodu odnose se na prirodni muški i ženski rod.

Stavovi i mišljenja izneti u Priručniku predstavljaju stavove autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Nemačke razvojne banke KfW.

Contents

SAŽETAK	5
PREDGOVOR	6
AFIRMATIVNE MERE, POJAM I ZNAČENJE	12
SOCIOEKONOMSKA, DEMOGRAFSKA I OBRAZOVNA STRUKTURA ROMSKE ZAJEDNICE	20
STRATEŠKA DOKUMENTA I IZVEŠTAJI.....	28
Hronologija donošenja strateških dokumenata	28
Strategija i akcioni plan, od 2009. do 2015.	29
Strategija i akcioni plan, od 2016. do 2025.	29
Akcioni plan za pregovaračko poglavlje 23	31
Ciljevi i postignuća.....	33
Doprinos Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	33
Iz Izveštaja o sprovođenju AP za poglavlje 23	37
Iz Izveštaja o sprovođenju AP za sprovođenje Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2016. godinu.....	37
Iz Izveštaja o implementaciji Operativnih zaključaka sa seminara Socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od oktobra 2017. do oktobra 2019.	39
Iz drugih izveštaja	39
Dostupnost dokumenata.....	40
RASPOLOŽIVI KAPACITETI.....	41
DOPRINOS FONDACIJE ZA OBRAZOVANJE ROMA	47
REAKCIJE ZAJEDNICE, IZAZOVI I MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA MERA... 51	51
Predškolski uzrast.....	51
Osnovna škola	53
Srednja škola.....	55
Visokoškolske ustanove	58
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	61
REFERENCE	68

SKRAĆENICE	72
LISTA TABELA	72
O AUTORU	73

SAŽETAK

Analiza se prevashodno bavi afirmativnim merama, odnosno merama afirmativne akcije, republičkih organa koje se tiču upisa i školovanja pripadnika i pripadnica romske nacionalne zajednice u srednjim školama u Srbiji, a čiji je dugoročni plan postizanje jednakosti u društvu. Kako bi se razumeli uzroci i posledice dosadašnjih pristupa obrazovanju, sagledan je društveni i ekonomski položaj zajednice, kao i celokupan tok obrazovnog puta od predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola do visokih škola i fakulteta. Analizirana su strateška dokumenta, zakonski, podzakonski okvir i izveštaji domaćih i međunarodnih organizacija o primeni mera. Uočen je napredak u obuhvaćenosti romskih učenika i studenata obrazovnim sistemom, ali i nedostatak i nesaglasje između različitih izvora podataka, te hroničan izostanak redovnog izveštavanja, praćenja, procene troškova i koristi mera, kao i manjak protoka informacija i potreba za većom podrškom učenicima, roditeljima i njihovim zakonskim zastupnicima. Prilikom pripreme analize, od pomoći bili su predstavnici i predstavnice republičkih i pokrajinskih organa, organizacija civilnog društva i međunarodnih aktera iz dvadesetak gradova Srbije. Uočeni su strukturni izazovi i predložena su praktična rešenja. Da bi vladine mere za eliminaciju diskriminacije, socijalno uključivanje i povećanje obrazovnog profila zajednice bile uspešne, neophodno je obezbediti jasne, blagovremene i dostupne informacije, potrebno je obezbediti više sredstava, pojednostaviti procedure i kontinuirano raditi na obrazovanju zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja, ne bi li se izbeglo da se na ove mere gleda samo kao na „romski problem”. Najveći uspeh uočen je u lokalnim zajednicama u kojima postoji sinergija u delovanju i razmeni podataka između predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, mentora, pedagoških asistenata, mobilnih timova, koordinatora za romska pitanja i zdravstvenih medijatora, a koje su pomoći doabile od organizacija civilnog društva i međunarodnih aktera, uz finansijsku podršku učenicima i studentima republičkim, lokalnim i stipendijama Fondacije za obrazovanje Roma. Izazov socijalnog uključivanja Roma i Romkinja zahteva zalaganje više državnih organa pre svega u borbi protiv diskriminacije i segregacije, a onda i u proaktivnom delovanju svih strana koje su uključene u proces. Analiza zaključuje da dekada sproveđenja reformi daje pozitivne rezultate koje povoljno utiču na zajednicu i društvo u celini.

Ključne reči: afirmativne mere, mere afirmativne akcije, Romi, Romkinje, kvote, obrazovanje, srednja škola, osnovna škola, fakultet

PREDGOVOR

Ispred vas se nalazi analiza primene afirmativnih mera u Srbiji, namenjenih romskoj zajednici. Izrađena je u okviru projekta „Pospešivanje zapošljivosti mladih Roma – faza II”, čiji je nosilac Fondacija za obrazovanje Roma, a koji finansira Nemačka razvojna banka (KfW) u ime Vlade Federalne Republike Nemačke i Ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj. Prilikom prikupljanja podataka za analizu, pored analize obimne zakonske i podzakonske regulative, dokumentacije domaćih i međunarodnih aktera koji se bave temom obrazovanja u Srbiji, organizovano je preko dvadeset sastanaka sa sagovornicima iz Bećeja, Beočina, Beograda, Bora, Kragujevca, Kraljeva, Kruševca, Lebana, Niša, Novog Sada, Subotice i Zaječara u periodu od 29. juna do 1. avgusta 2020. Sagovornici su bili predstavnici Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, članice Tima Vlade Srbije za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, pedagoški asistenti, nastavno osoblje, predstavnici i predstavnice organizacija civilnog društva, predstavnici Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i Kancelarije za inkluziju Roma Autonomne pokrajine Vojvodine. Da bismo razumeli potrebu, efekte i primenu afirmativnih mera odnosno mera afirmativne akcije koje su usmerene ka učenicima i učenicama romske nacionalnosti prilikom upisa u srednju školu, važno je sagledati nekoliko nivoa izazova sa kojima se romska zajednica u Srbiji suočava šire, a koji su širi od samog upisa u škole. Tu pre svega mislimo na izazove koji proizlaze iz siromaštva, diskriminacije, manjka informacija o samoj zajednici, komplikovane procedure i nedovoljno informacija o merama afirmativne akcije u samoj romskoj zajednici.

Uprkos generalno dobroj zakonskoj i podzakonskoj regulativi koja tretira materiju obrazovanja i socijalne inkluzije romske nacionalne manjine u društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu našeg društva, primena pravila, napisanih sa dobrom namerom, često izostaje. U ovoj analizi pokušaćemo da predstavimo glavne izazove i prilike za unapređenje postojećeg stanja i prakse kako bi potreba za primenom afirmativnih mera što pre nestala, a romski sugrađani dostigli nivo jednakosti sa većinskim stanovništvom. Da bi se navedeno postiglo, važna je sinergija delovanja državnih i pokrajinskih organa, lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva, međunarodnih organizacija, nastavnog i vannastavnog osoblja u sistemu obrazovanja i vaspitanja, roditelja i zakonskih zastupnika, i svih onih koji su uključeni u obrazovni proces koji je preduslov za napuštanje stanja siromaštva i socijalne isključenosti Roma i Romkinja u Srbiji.

Četiri su preduslova da bi pristup i napredak u obrazovnom sistemu Srbije bio olakšan romskim učenicima i studentima, te da bi oni mogli da iskoriste maksimum svog potencijala i da budu socijalno uključeni u šire društvene tokove.

Potrebno je više informacija o romskoj zajednici, snažnija borba protiv diskriminacije, dostupne, blagovremene i jasne informacije o prilikama u obrazovanju i pojednostavljene procedure.

Nemamo dovoljno precizne podatke o romskoj populaciji. Niko se ne mora izjasniti o nacionalnoj pripadnosti, pravo je koje Ustav iz 2006. garantuje svim građanima Srbije. Popis stanovništva iz 2011. godine daje nam samo deo podataka neophodnih kako bi državni organi planirali, sprovodili i pratili efikasnost i efektivnost mera sa ciljem povećanja nivoa obrazovanja romske zajednice. Ukoliko se procenjuje nivo obuhvaćenosti romske dece predškolskim obrazovanjem, podatak upisanih bi morao biti upoređen sa ukupnim podatkom romske dece navedenog uzrasta. Podaci koji nedostaju zamenjuju se procenama lokalnih organizacija civilnog društva, vladinih tela kao što je Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i međunarodnih organizacija. Ipak, za uspešnu procenu rezultata sprovođenja afirmativnih mera u obrazovanju Roma i Romkinja potrebno nam je više podataka.

Diskriminacija je u Srbiji zabranjena, ali u svakodnevnom životu Roma ili Romkinja sveprisutna. Povodom Dana Roma 8. aprila 2019. godine, Zaštitnik građana Zoran Pašalić izjavio je da su: „Romi i dalje jedna od najugroženijih grupa, koja se još suočava sa teškim životnim uslovima i diskriminacijom u svakodnevnom životu. Uprkos tome što je država preduzela niz mera i aktivnosti u prethodnoj deceniji u oblasti obrazovanja, zdravstva i dobijanja ličnih dokumenata, etnička distanca prema Romima se ne smanjuje”¹. Izjava oslikava realno stanje koje potvrđuju izveštaji domaćih i međunarodnih organizacija.² Uprkos značajnim rezultatima u poslednjoj deceniji, etnička distanca prema Romima je i dalje izrazito visoka, te se postavlja pitanje da li je u takvoj društvenoj atmosferi obrazovni napredak svakog Roma i Romkinje svojevrsna pobeda, dok svaka dodatna barijera tu borbu osujeće. Rašireni stereotipi i predrasude o Romima dovode do niza diskriminatorskih politika i ponašanja, te do teških oblika diskriminacije, kakav je segregacija u obrazovnom sistemu. Borba protiv diskriminacije i nulta tolerancija za istu prvi je korak u obezbeđivanju uslova za pun razvoj potencijala romske zajednice. Ustavne, zakonske i podzakonske odredbe i politike državnih organa prepoznate su u okviru ove analize, ali je potrebno uložiti dodatne napore u primeni, praćenju, izveštavanju i pravovremenom reagovanju nadležnih institucija u polju prevencije i borbe protiv svih oblika diskriminacije prema romskoj zajednici, te unaprediti politike pospešivanja socijalne inkluzije.

1 Radio televizija Srbije, 7. 4. 2019. Izjava Zaštitnika građana, Zorana Pašalića, povodom Dana Roma.

2 Dostupan je veći broj izveštaja, analiza i naučnih radova i vrlo je malo nepoznаница u vezi sa uzrocima i posledicama diskriminacije Roma u Srbiji. Izveštaji koji detaljnije obrađuju temu su: CRD, Obruč anticiganizma (2018); EU Izveštaj o napredovanju Srbije ka članstvu (2020); Istraživanje javnog mnjenja CESID (2013) i drugi.

Informacije nisu dostupne svima, a one su ključne za uspešnost afirmativnih mera. Lokalne sredine u kojima postoji dobra saradnja pedagoških asistenata u predškolskom sistemu i u osnovnim školama, zdravstvenih medijatora, romskih koordinatora, mobilnih timova, mentora, školskih uprava, zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja i organizacija civilnog društva imaju veći broj učenika i učenica romske nacionalnosti koji završavaju osnovnu, srednju školu i fakultet. Da bi se prilike za upis u predškolsku ustanovu, osnovnu i srednju školu i na fakultet, odnosno na visoke škole, iskoristile, roditeljima, zakonskim zastupnicima i učenicima neophodne su blagovremene, precizne i razumljive informacije. Ovde se misli i na informacije dostupne na maternjem, romskom jeziku. Ukoliko je politika povećanje broja romske dece koja će se upisati u predškolske ustanove, neophodno je informaciju o uslovima za upis, procedurama, neophodnim dokumentima i vremenskim okvirima dostaviti blagovremeno, na razumljiv i adekvatan način zainteresovanim stranama. To podrazumeva i izlazak na teren, u naselja i mahale u kojima žive Romi. Da bismo razumeli neophodnost proaktivnog delovanja državnih organa, organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija, moramo se podsetiti u kojim socio-ekonomskim uslovima pripadnici romske nacionalne zajednice u Srbiji žive. Potrebno je prepoznati kakvog su obrazovnog profila, finansijske situacije, da li i u kojoj meri imaju pristup stanovanju, struji, vodi, tehničkim uređajima, radiju, televiziji i internetu, pre nego što odlučimo koji kanali komunikacije su najpodobniji. Ukoliko Pravilnik o upisu u srednje škole nalaže da škole i pedagoški asistenti u školama koje ih imaju već u sedmom razredu informišu učenike i roditelje o mogućnosti korišćenja mera afirmativne akcije za upis u srednje škole, zašto je praksa na terenu da se ta informacija deli na šarolike načine tek od osmog razreda, a neretko samo nekoliko nedelja pred prijemni ispit? Pitanje je kako je učenicima, studentima, roditeljima i zakonskim zastupnicima, ako je čak i istraživaču koji izrađuje ovu analizu bilo teško da se informiše o načinu upisa u školske i studentske domove koristeći mere afirmativne akcije. Teže je doći do informacija o upisu na više škole i fakultete, koristeći afirmativne mere, nego do informacija o uslovima za dobijanje stipendija i kredita. Suština je da vam je za veći deo neophodnih koraka u obrazovnom sistemu potrebno predašnje iskustvo i dobro obrazovanje kako biste iskoristili sve ili deo pogodnosti. Međutim, upravo je obrazovanje i iskustvo ono što nedostaje zajednici kojoj su mere namenjene i samim tim je jasan zahtev zajednice da je potrebno osnažiti sistem informisanja i komunikacija sa njom. Za dobar deo informacija oslanjamо se na lokalne romske organizacije koje u većini slučajeva imaju vrlo skromne finansijske i ljudske resurse, uprkos velikom broju heroja i heroina. Sistem informisanja zajednice mora biti održiv, razumljiv i blagovremen, a za sada potencijal za informisanje ima samo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i njegovi kapaciteti se moraju dalje razvijati. Istovremeno, dodatna podrška organizacijama civilnog društva

neophodna je kako bi se rad u zajednici osnažio, a jaz između državnih institucija i Roma smanjio.

Procedure za korišćenje afirmativnih mera moraju biti pojednostavljene, informacije o njima dostupne, razumljive i blagovremene. Tokom pandemije korona virusa deo nastave u školama odvijao se preko interneta. Ovom praksom pogođeni su svi, posebno siromašni učenici i studenti. Pretpostavka da svako ima TV, pametan telefon, kompjuter, kablovsku televiziju i internet je pogrešna, a praksa je pokazala da se i pored ograničenih npora Ministarstva, nastava na daljinu otežano odvijala. Princip je identičan za sve nivoe obrazovanja. Upis u predškolsku ustanovu, osnovnu i srednju školu, na visoke škole i fakultet za mnoge predstavlja izazov. Na taj izazov dodaju se i druge, često nepodrazumevane procedure, a koje se odnose na ostvarivanje prava na subvencionisanu ishranu, smeštaj u domovima, udžbenike, prevoz i drugo. Za svaku proceduru postoji poseban konkurs sa pratećom dokumentacijom, što iziskuje vreme, a često novac i prisustvo roditelja. Argument da je tako za sve učenike i učenice nije dovoljan, ukoliko je politika države inkluzija marginalizovane grupe koja upravo pati od diskriminacije, manjka obrazovanja i finansija. U takvoj situaciji, iskustva razvijenih evropskih zemalja pokazuju da je najbolji proaktivni pristup državnih organa u sinergiji sa civilnim društvom, međunarodnim akterima, roditeljima i decom. Da bi konkurs za upis, stipendiju ili neku drugu pogodnost bio dostupan svima, nije dovoljno da se nalazi na oglasnoj tabli ili na internet prezentaciji. Dostupnost konkursa ogleda se u aktivnoj kampanji informisanja koja teži da dođe do svakog deteta, roditelja ili zakonskog zastupnika. Ministarstvo prosvete teret informisanja ne može prebaciti na organizacije civilnog društva i na Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Kampanja može biti inkluzivna, te da uključi veći broj aktera, od organizacija civilnog društva, udruženja roditelja i lokalnih lidera. Istovremeno, mogu se koristiti različiti vidovi i kanali komunikacija: društvene mreže, radio, televizija, štampa, posteri, flajeri, pisma, otvoreni dani, festivali, ekskurzije i druženja. Ideja je da se iskoristi što više aktera i što više kanala za svaki od konkursa. Jasno je da kampanje za inkluziju zahtevaju ljudske i finansijske resurse, posvećanje zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja, škola i školskih uprava, organizacija civilnog društva, međunarodnih aktera, roditelja i svih ostalih zainteresovanih. Međutim, samo sinergijom svih akcija i aktera dolazimo do idealne dostupnosti informacija o neophodnim koracima u okviru procedure za ostvarivanje prava uz poštovanje afirmativnih mera. Razumljiva procedura mora sadržati informaciju koja je jasna svakom akteru bez ikakve sumnje. Trebalo bi da informacija bude dvojezičnog karaktera kako bi se povećao broj zainteresovanih strana, imajući pritom u vidu nesrazmeran stepen nepismenosti kod majki i ženskih članova zajednice, a što afirmativne mere žele da promene u skladu sa politikom Vlade i nadležnog ministarstva. Blagovremenost informisanja je jedan od najvećih izazova. Uprkos pravilnicima

koje obavezuju škole i nastavno osoblje da u određenom vremenskom roku objave informacije i objasne procedure za korišćenje mera afirmativne akcije, raspoloživih učenicima, učenicama i njihovim roditeljima, u praksi informacije kasno pristižu do zainteresovanih strana. Informacija o procedurama koja stigne kasno može odvratiti učenika, učenicu, roditelje ili druge zakonske zastupnike od korišćenja istih iz različitih razloga – najčešći razlozi su nedovoljno vremena za prikupljanje dokumentacije i finansije koje nisu direktno u vezi sa pribavljanjem dokumentacije već neposredni troškovi, kao što je npr. prevoz do institucije koja nužno ne mora biti u mestu faktičkog prebivališta. Drugim rečima, nedostupna, nerazumljiva i neblagovremena infomacija i nejasne procedure za korišćenje prava koja proizlaze iz mere afirmativne akcije beskorisna je i mnogo će više vremena biti potrebno za uspostavljanje jednakosti što je glavni cilj mera.

Analiza se bavi srednjoškolskim obrazovanjem Roma i Romkinja, izazovima i mogućnostima. Međutim, za razumevanje celog sistema obrazovanja, te uzroka i posledica vladinih politika, neophodno je da zavirimo u ideju i samo značenje afirmativnih mera, pravni okvir, međunarodnu praksu, socioekonomsku, obrazovnu i demografsku strukturu zajednice, strateška dokumenta i izveštaje o njihovom sprovođenju, viđenje organizacija civilnog društva, državnih organa i međunarodnih organizacija. Važno je i sagledati kapacitete kojima raspolažemo i ulogu Fondacije za obrazovanje Roma u samom procesu pre nego što utvrđimo listu zaključaka i damo predloge za unapređenje mera. Analiza ne pretenduje da ponudi sve odgovore na izazove koje postoje u obrazovnom sistemu Srbije, a tiču se pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine. Ona je orijentir za državne organe, domaće i međunarodne organizacije i druge zainteresovane aktere i poziva na dalje istraživanje i utvrđivanje relevantnih podataka koji su hroničan izazov u materiji koja je pred vama.

Dodatno, analiza ohrabruje dalje istraživanje u domenu preciznih podataka o broju mladih Roma i Romkinja stasalih za obrazovni sistem, onih koji su deo sistema i onih koji su van. Prepoznavanje razloga za uključivanje, zadržavanje ili napuštanje obrazovnih sistema dalo bi nam bolji uvid u zajednicu, što bi vodilo boljem dizajniranju politika podrške. Potrebno je znati više o prijavama na konkurse, imati uvid u podatke o uspešnosti prijava, zatim u zadržavanje i osipanje iz sistema obrazovanja, te u njihov napredak u okviru sistema, kao i u procenu uspešnosti mera. Važno je znati i šta se dešava sa mladim Romima koji su uspešno završili sa obrazovanjem, kakve su njihove karijere, da li i u kojim industrijama rade i kako njihova (ne)uspešnost posle obrazovnog procesa utiče na motivaciju zajednice. Na kraju, uvođenje školskog predmeta Romski jezik sa elementima nacionalne kulture pozitivna je promena, ali nam je potrebna analiza kvaliteta, obima nastave, broja učenika i učenica koji učestvuju

u nastavi, kao i prepoznavanje efekta koji takva nastava ima na zajednicu i na očuvanje jezičke i kulturne baštine. Ovo su samo neke od neophodnih analiza.

Zahvaljujem svima koji su doprineli analizi, posebno: Aleksandri Stanković iz Instituta za evropske poslove; Zorani Tomić, Stevanu Gligorinu i Jeleni Bojić Lutiger iz Fondacije za obrazovanje Roma, Slavici Denić i Dragani Malidžan Vinkić iz Tima Vlade Srbije za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva; Snežani Vuković i Đurđici Ergić iz Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja; Ivani Antić iz Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave; Daliboru Nakiću, Pavi Čabrilovski i Dejanu Vlajkoviću iz Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine; Branislavu Nikoliću iz Vojvođanskog romskog centra; Agimu Drmakuu iz Kulturnog centra Roma; Saši Kamenoviću iz organizacije Gypsy Soul; Božidarom Nikoliću, Emini Nikolić i Branislavu Nikoliću iz organizacije Romanipen; Zoranu Petroviću iz organizacije Ruke prijateljstva; Slavici Rakić, Milici Petrović, Snežani Živković i Tamari Asković iz organizacije Romani cikna; Bojanu Jumeroviću, Jovici Jumeroviću i Ivanu Ramiću iz organizacije Budućnost – Avnutipe; Alenu Demiriju iz Romskog studentskog udruženja; Tamari Simonović iz organizacije Indigo; Stevanu Nikoliću iz Edukativnog centra Roma; Miljanu Rašiću, Davidu Georgievu, Svetlani Cvetanovski, Slađani Marković, Ani Aranđelović i Ivani Petković Lozanović iz Udruženja Roma Zaćečar; Milošu Nikoliću i Ljiljani Mihajlović iz Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine, kao i svima koji su učestvovali u dostavljanju i proveri podataka.

U Beogradu, septembra 2021.

Naim Leo Beširi

AFIRMATIVNE MERE, POJAM I ZNAČENJE

Afirmativne mere predstavljaju mehanizam podrške koji države koriste za iz-jednačavanje mogućnosti, odnosno za politiku favorizovanja članova deprivile-govanih grupa koji su bili ili su i dalje izloženi sistemskoj diskriminaciji.

Reč je o čitavom nizu mera koje se mogu primenjivati u različitim oblastima od upisivanja u škole, na fakultete, prilikom dodela stipendija, mesta u učeničkim i studentskim domovima, preko zapošljavanja, do obezbeđivanja broja mes-ta, odnosno minimalnog procenta manje zastupljene marginalizovane grupe u predstavnicičkim telima zakonodavne vlasti, u izvršnim organima vlasti, sud-stvu, i na drugim mestima od uticaja za ravnomernu i ravnopravnu podelu društvene moći i uticaja. Afirmativne mere se uvode svuda gde je iz statističkih podataka ili analiza jasno da pravo kao neutralno sredstvo ima ograničen dom-et u rešavanju nepravedne raspodele moći i pozicija.

Iako je gore navedeni naziv najrasprostranjeniji i najčešće korišćen u društ-venom sistemu Srbije, širom sveta, ali i našoj državi, za ovaj pojam koriste se brojni sinonimi. Uporednopravna analiza otkriva da je, na primer, u Sjedinjen-im Američkim Državama u najširoj upotrebi termin *afirmativna akcija*. U kon-tektu prava i prakse Evropske unije rasprostranjen je termin *pozitivna akcija* i *pozitivne mere*, a u glavnim međunarodnopravnim dokumentima uglavnom se nailazi na termin *posebne mere*. U mnogim pravnim priručnicima afirmativne mere definisane su pod odrednicom *pozitivna diskriminacija*, a u upotrebi je i termin *obrnuta diskriminacija*. Neretko se, takođe, dešava da se za afirmativne mere uopšte koriste nazivi nekih od posebnih tipova afirmativnih mera, kao što su *kvote, rezervacije ili preferencijalni tretman*.

Od svih navedenih termina, iako na našim prostorima nije dominantno u up-otrebi, možda je napogodniji termin *afirmativna akcija*, zbog toga što je kon-struisan tako da označava množinu afirmativnih mera, paket mera usmerenih na otklanjanje posledica strukturalne diskriminacije. „Tako se naglasak stavlja na neophodnost sinergetskog delovanja u više različitih sfera društvenog živo-ta da bi se sistemska diskriminacija iskorenila. Još jedan kvalitet ovog termina je što on, upotreboom reči *akcija*, ukazuje na bitnu odliku afirmativnih mera, a to je njihov privremeni karakter odnosno okolnost da bi one trebale biti kon-cipirane kao vremenski ograničena aktivnost čija primena prestaje kada budu ostvareni ciljevi zbog kojih su donete.”³

U ovoj analizi, termini *afirmativna akcija* i *afirmativne mere* prepliću se u na-meri da objasne skup akcija, odnosno mera koje izvršni organ zadužen za obrazovni sistem primenjuje kako bi procedura upisa romskih učenika i učenica

³ Matijević, M; Erić, V: *Mere afirmativne akcije – terminološko određenje i uvodna razmatranja o sadržini pojma*, Strani pravni život, 2010.

u srednje škole bila jednaka sa prilikama većinskog stanovništva. Pospešivanjem inkluzije u sistem obrazovanja omogućuje se obrazovno i ekonomsko napredovanje pre svega romske zajednice, a onda i društva u celini. Daljom mentorskom, mediatorskom i pedagoškom podrškom njihov obrazovni put usmerava se ka višem i visokom obrazovanju, gde se primenjuju kvote prilikom upisa u visokoškolske ustanove. Akcije koje za cilj imaju smeštanje učenika i studenata u domove, mogućnosti za subvencionisanu ishranu i putne troškove javnog prevoza, razlikuju se od opštine do opštine.

Pravni okvir

Afirmativne mere se mogu uvesti i najčešće se uvode radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima. Afirmativne mere faktički znače odstupanje od osnovnog načela formalne jednakosti, ali se ne smatraju diskriminacijom i imaju posebno zakonsko utemeljenje, regulisano na različite načine, u zavisnosti od posmatranog pravnog sistema. Kada je u pitanju nadnacionalni nivo, uzmimo za primer Evropsku uniju (EU), u njenim Direktivama o jednakom postupanju, član 2, stav 4, ustanovljeno je pravo na uvođenje ovakvih vrsta akcija. Po ovom pitanju se oglasio i Evropski sud pravde, koji je afirmativne mere definisao kao mere koje doprinose smanjenju diskriminacije u društvu. One su u EU uvedene članom 141(4) Ugovora o osnivanju EU, ali ih svaka država članica posebno uređuje u okviru svoje zakonske regulative.

Srbija je među retkim zemljama koje afirmativne mere uređuju već na nivou ustava. Mogućnost uvođenja afirmativnih mera kao dopune antidiskriminacionom zakonodavstvu sadržana je u članu 21 Ustava Republike Srbije iz 2006. Godine, u čijem poslednjem stavu stoji: „ne smatraju se diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima”.⁴ Gotovo isto formulisana, ova odredba našla se i u članu 14 opštег Zakona o zabrani diskriminacije izneta 30. marta 2009.: „ne smatraju se diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju.”⁵

„Uvođenje instituta afirmativnih akcija u pravni sistem znači da društvo prepoznaje jaz koji postoji između zaštite određenih prava i dostupnosti tih prava marginalizovanim i ugroženim grupama, te predstavlja napore na obezbeđivanju jednakih šansi svim građanima. Konsekventno, unapređivanje položaja marginalizovanih grupa uvećava stepen stabilnosti i kohezije društva, što je preduslov za uravnotežen razvoj i blagostanje svih građana jedne

4 Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 98/2006).

5 Zakon o zabrani diskriminacije od 30. marta 2009. (Sl. glasnik RS, 22/2009).

države. Obaveza država da sprovode mere kojima se obezbeđuje ostvarivanje prava utkana je i u niz međunarodnih deklaracija i konvencija Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, čiji je potpisnik i Srbija".⁶

Ujedinjene nacije

U *Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima* iz 1948. godine, u okviru člana 2. naglašava se da: „Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti”. Pored toga, postoje dodatni UN instrumenti koji se bave pitanjem diskriminacije u okviru kojih se obrađuje i pitanje afirmativnih mera.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. u članu 1. stav 4 predviđa da će „države članice preuzeti, ako okolnosti to zahtevaju, u socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, posebne konkretne mere za odgovarajuće obezbeđivanje razvoja ili zaštite izvesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama radi garantovanja, pod uslovima jednakosti punog ostvarenja prava čoveka i osnovnih sloboda”.

Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina usvojena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1992. godine, član 4, stav 1 navodi: „tamo gde je potrebno države preuzimaju mere za obezbeđivanje uslova pripadnicima manjina da u potpunosti i efikasno ostvaruju sva svoja ljudska prava i osnovne slobode bez ikakve diskriminacije i na osnovu potpune jednakosti pred zakonom”.

Savet Evrope

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1995) član 4, stav 2: „Ugovornice se obavezuju da usvoje, gde je to potrebno, odgovarajuće mere za unapređenje, u svim oblastima ekonomskog, socijalnog, političkog i društvenog života, pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i onih koji pripadaju većini”. U stavu 3 istog člana Konvencije kaže se da se mere iz stava 2 „ne smatraju aktom diskriminacije”.

Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, član 7, stav 2: „države članice preuzimaju obavezu da uklone, ako to do sada nisu učinile, bilo koje neopravdano ugrožavanje, isključivanje, ograničavanje ili nepovoljan tretman koji bi se odnosio na upotrebu manjinskog jezika... Usvajanje posebnih mera u korist regionalnih i manjinskih jezika, koje bi imale za cilj unapređenje jednakosti između onih koji koriste ove jezike i ostatka stanovništva... ne može

6 Jelinčić, J; Đurović, S: *Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja*, FOD i CPES, Beograd, 2010.

se smatrati aktom diskriminacije protiv onih koji koriste jezike koji su u većoj upotrebi od manjinskih".

Deklaracija UNESCO o rasnim predrasudama, član 9, stav 2: „specijalne mere mora da budu usvojene, gde je to potrebno, da bi se osigurala jednakost u dos- tojanstvu i u pravima za pojedince i grupe, istovremeno osiguravajući da nisu takve da deluju rasno diskriminatorno. U tom smislu, posebna pažnja treba da bude posvećena rasnim ili etničkim grupama koje se nalaze u društveno ili ekonomski nejednakom položaju kako bi im se, na potpuno ravnopravnim osnovama i bez diskriminacije ili ograničenja obezbedila zaštita zakona i propisa i prednosti socijalnih mera koje su na snazi, a posebno u pogledu stanovanja, zapošljavanja i zdravstva; poštovala autentičnost njihovih kultura i vrednosti i olakšalo njihovo društveno i profesionalno napredovanje, posebno kroz obrazovanje".

Iz pregleda nekih od najvažnijih instrumenata vidimo duh i razumevanje potrebe za uvođenjem posebnih mera. Uvođenje mera afirmativne akcije kroz pravni okvir bilo je neophodno i u našoj zemlji kako bi se horizontalno i vertikalno kroz pravni i sistem planiranja javnih politika usvojilo načelo nediskriminacije i podrške pojedincima i grupama koji pripadaju marginalizovanim delovima društva, i koji na bilo koji način nisu u mogućnosti da ostvare svoj potencijal zbog postojanja sistemske diskriminacije ili bilo kog drugog njenog vida. S druge strane, primena zakonskih rešenja, izrada efikasnih i efektivnih politika i mera, praćenje, njihovo finansiranje, redovno ažuriranje i izveštavanje o sprovođenju mera ozbiljni su izazovi u Srbiji.

Poreklo afirmativnih mera i nacionalni pristupi

Istoriju uvođenja mera afirmativne akcije možemo pratiti od njenih početaka, šezdesetih godina XX veka, koje su obeležene borbom afroameričke zajednice za ravnopravnost u Sjedinjenim Američkim Državama. „Naime, nakon uvođenja mera desegregacije, vođe afroameričke zajednice počinju iznositi mišljenje da puko uklanjanje rasno-diskriminatorskih odredbi iz pravnih dokumenata i praksi ne utiče dovoljno na postizanje pune ravnopravnosti ove zajednice sa zajednicama evropskog porekla. Godine 1961. predsednik Dž.F. Kenedi donosi odluku kojom nalaže vladinim zvaničnicima i institucijama da podrže afirmativnu akciju tako što će da upošljavaju manjine i unapređuju njihov položaj. Od Kenedijeve odluke, u kojoj se prvi put pominje afirmativna akcija, do danas u SAD se u javnim institucijama sprovode kulturno senzitivne politike prilikom zapošljavanja, unapređivanja na radnom mestu, upisa na fakultete i slično”.⁷ Iako su američko društvo i afroamerička zajednica daleko napredovali u inkluziji u odnosu na 1961. godinu, 2020. i dalje postoje ozbiljni izazovi u rasnoj

⁷ Jelinčić, J; Đurović, S: *Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja*, FOD i CPES, Beograd, 2010.

jednakosti u SAD koji se razmatraju dok se ova analiza piše. To je dokaz da je put do društva u kome imamo jednakost dug, da zahteva želju, posvećenost, veliki napor donosilaca odluka, te onih koji na dnevnom nivou iste sprovode.

Kada je u pitanju istorija afirmativnih mera u Africi, tu je svakako najvažnije fokusirati se na pojam apartheida. U okviru vlade apartheida, u vidu državne politike, sve kompanije u posedu belaca imale su značajne povlastice, što je posledično dovelo do ozbiljne marginalizacije domaćeg stanovništva. Društvo koje je bilo duboko podeljeno i po ekonomskim i po političkim linijama, imalo je i velike disparitete tokom procesa zapošljavanja, ali i u visini prihoda, koji su uvek bili na strani samo jedne grupe ljudi. Navedeno je razlog uvođenja afirmativnih mera, najpre u Južnoj Africi, što je rezultiralo potpunim porazom apartheida. Iako Južnoafrička Republika važi za primer dobre prakse, posledice dugog načina vladanja ostavile su ožiljke sa kojim se južnoafričko društvo i danas suočava.

Kada je u pitanju Azija, pojam afirmativnih mera poznat je 1) u Indiji, gde se prvenstveno koristi kako bi se donekle izjednačile mogućnosti ljudi podeljenih kastinskom pripadnošću; 2) u Izraelu, gde su afirmativne mere uvedene pre svega u okviru prijemne procedure na četiri najveća univerziteta u državi, a kasnije i u praksi prijema u državnu službu; 3) u Kini i Šri Lanci, gde su afirmativne mere ukorenjene u sistemu obrazovanja; 4) u Maleziji, gde postoje jedinstvene ekonomske afirmativne mere, kao i 5) na Tajvanu, gde su one usmerene ka starosedecima, odnosno tajvanskim Aboridžinima.

U Australiji, mere afirmativne akcije usmerene su prema pripadnicima i pripadnicama manjinskog starosedelačkog naroda Aboridžina i naroda Ostrva toresovog moreuza, kojima se garantuje, pored jednakog tretmana prilikom zapošljavanja i podstreka za zapošljavanje u federalnim, regionalnim ili lokalnim upravama, i podrška u obrazovnom sistemu kroz podstreke prilikom upisa, i tutorske podrške i karijerno savetovanje u svim delovima obrazovnog procesa. Na Novom Zelandu, primena vladine politike za povećanje broja studenata koji dolaze iz redova polinežanskih naroda i nacionalne manjine Maori od 2010. godine uslovila je povećanje broja studenata i diplomiranih na medicinskim fakultetima, što je ranije bio manje zastupljen segment obrazovanja.

U Evropi je praksa primene afirmativnih mera takođe dosta šarolika. U Nemačkoj su afirmativne mere pre svega usmerene na izjednačavanje zastupljenosti polova u oblasti zapošljavanja, prihoda i političkog predstavljanja, iako postoje rasprave o uvođenju afirmativnih mera i u obrazovni sistem. Norveška je imala manje afirmativne mere u pogledu napredovanja žena ka visokim karijernim pozicijama koje su vrlo brzo pokazale efekat; u Francuskoj i Finskoj postoje određeni oblici afirmativnih mera u okviru sistema visokoškolskog obrazovan-

ja; u Rumuniji i Srbiji najprisutnije su afirmativne mere u pogledu poboljšanja položaja Roma.

Što se tiče Južne Amerike, afirmativne mere su u većoj meri prisutne i u Brazilu, gde su okrenute ka etničkim manjinama, siromašnim grupacijama i osobama sa invaliditetom.

Ono što je zajedničko svim navedenim zemljama je da afirmativne mere postoje u demokratijama i društvima koja sebe pre svega žele da vide kao multinacionalna, multikonfesionalna i građanska. Sva vodeća istraživanja idu u prilog tome da države koje teže da uključe sve svoje građane u društvene procese uspevaju na više polja, od ekonomije, istraživanja i obrazovanja do generalne sreće građana. Primena afirmativnih mera u nedemokratskim društvima vrlo je limitirana.

Jednakost je ideal kome se teži i nije lako ostvariv. Ne postoji zemlja na planeti koja je lišena problema diskriminacije, ali se sve zemlje međusobno razlikuju po tome koliko su posvećene rešavanju izazova. Takođe, ne postoji jedna mera, jedna akcija ili jedan vremenski period koji može rešiti suštinske društvene probleme kao što je diskriminacija. Problem zahteva angažovanje i koordinisano delovanje državnih institucija, udruženja građana, medija, privrede, zajednica kojima su mere za otklanjanje nejednakosti namenjene, ali i građana koji pripadaju većini. Taj proces treba da bude planski, koordinisan, redovno praćen, izveštavan i menjan u skladu sa vremenom i potrebama.

Negativne primere vidimo svuda na svetu, od rasne diskriminacije u SAD, antiislamskih pokreta u Francuskoj, Danskoj i Nemačkoj, preko diskriminacije Roma u Srbiji, Rumuniji i Mađarskoj, pa do višedecenijske diskriminacije Aboridžina i Maora u Australiji. Pozitivna strana prepoznaje se u činjenici da nas međunarodna dokumenta i razvoj civilizacije uvode u procese poštovanja i prihvatanja različitosti, jer je to jedini put ka društvenoj jednakosti koja znači socijalni, društveni i ekonomski boljšak za sve.

Oopravdanost afirmativnih mera

Usvajanje afirmativnih mera često prate političke i pravne kontroverze u vezi sa pitanjem njihove opravdanosti sa stanovišta antidiskriminacije, sfera u kojima se one sprovode, načina na koji se sprovode, njihovog trajanja i slično.

Postoji grupa teoretičara koji se protive afirmativnim merama, a stav bazira na mišljenju da primena afirmativne akcije devalvira dostignuća ljudi koji su uspeh postigli na osnovu ocijalne grupe čiji su članovi. Takođe, oni tvrde da se afirmativna akcija može smatrati obrnutom diskriminacijom, kao i da može imati i dodatne neželjene nuspojave. Između ostalog, primena afirma-

tivnih mera može dovesti do produbljivanja jaza između marginalizovanih grupa većinskog stanovništva, kao i do poistovećivanja pojedinaca sa ugroženim grupama, iako to nisu. Ovo može, posledično, rezultirati povećanjem međunalacionalnih i međurasnih tenzija.

Neusaglašenost je još jedan termin teoretičara koji osporavaju korisnost afirmativnih mera, pogotovo u obrazovnim sistemima. Ovaj termin ukazuje na negativan efekat koji ima afirmativna akcija kada se na osnovu nje na fakultet upisuje student koji ne može, na osnovu svojih kapaciteta, da isprati nastavni plan i program, odnosno kada je fakultet previše težak za nju ili njega. Prema teoriji, u odsustvu afirmativnih mera, student će biti primljen na fakultet koji odgovara njegovoj akademskoj sposobnosti i gde ima dobre šanse da diplomiра. Međutim, dešava se da afirmativne mere pomognu studentima da upišu fakultet koji je suviše težak za nju ili njega, što povećava šanse studenata da prekinu studiranje.

„Kada se tumači opravdanost sprovodenja afirmativnih mera, svaki se argument za i svaki argument protiv mora razmatrati u odnosu na konkretnе slučajeve u konretnim društveno-ekonomskim okolnostima. Na primer, u SAD afirmativna akcija znači svaku mjeru preko jednostavnog okončanja diskriminatore prakse koja je usmerena kako bi se ispravila ili nadoknadila prošla ili sadašnja diskriminacija, ili sprečila ponovna pojava diskriminacije. Ovakva definicija ponuđena je krajem sedamdesetih godina prošlog veka, a u međuvremenu je u američkom društvu došlo do izvesnih promena koje zahtevaju drugačije definisanje afirmativnih mera, odnosno potrebno je izvesno pomeranje od pukog kompežatornog pristupa. Mora se uzeti u obzir da je ovakvo definisanje afirmativnih mera nastalo u državi sa specifičnom političkom istorijom i specifičnim tretmanom manjina (ropstvo, segregacija). U nekim drugim društвима ovakvo američko definisanje afirmativne akcije svakako nije adekvatno. Na primer, u odnosu na afirmativne akcije prema Romima u Srbiji više odgovara definicija specijalnog izvestioca UN, Bosija koji kaže da je „afirmativna akcija dosledan paket mera privremenog karaktera izričito usmeren na ispravljanje položaja pripadnika ciljne grupe u jednom ili više vidova njihovog društvenog života, kako bi se postigla efektivna jednakost“.⁸

Iako je romska zajednica bila i jeste diskriminisana u raznim vidovima društvenog života, afirmativne mere prema njoj se ne mogu jednostavno shvatati samo kao kompenzatorska pravda tj. kao puko ispravljanje nepravdi iz proшlosti. Situaciju romske zajednice treba sagledati sada i ovde, u ovom trenutku razvoja društva kada je zakonom regulisana jednakost, pri čemu pripadnici određenih grupa, bez obzira na formalne mogućnosti, ostaju isključeni iz društvenih tokova. Dakle, u odnosu na pitanje uključivanja romske zajednice,

8 Đurić, V: *Afirmativna akcija*, Institut za uporedno pravo. Beograd, 2007.

afirmativne akcije bi trebalo da budu usmerene na neutralizovanje postojećih nesrazmera u šansama za uspeh u raznim oblastima društvenog života, kao što su obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvo, kao i u svim drugim oblastima društvenog života gde se za to ukaže potreba".⁹

⁹ Jelinčić, J; Đurović, S: *Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja*, FOD i CPES, Beograd, 2010.

SOCIOEKONOMSKA, DEMOGRAFSKA I OBRAZOVNA STRUKTURA ROMSKE ZAJEDNICE

Na osnovu analize Popisa stanovništva iz 2011. godine, u Srbiji živi 147.604 stanovnika romske nacionalnosti. Ukoliko se zvanični podaci dobijeni na ovaj način ostave po strani, prema nezvaničnim procenama poznavalaca materije, a posebno predstavnika romske zajednice i institucija, taj broj se zapravo kreće od 400.000 do 600.000 Roma.¹⁰ Razlozi zbog kojih postoji ovolika diskrepanca između zvaničnih statističkih podataka i realnog stanja raznoliki su. Pored nepostojanja obaveze izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti prilikom popisivanja stanovništva, glavni razlog je preovladavajući strah od diskriminacionog odnosa usled jasnog izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti, pogotovo kod onih pripadnika romske nacionalne zajednice koji su u nešto većoj meri od proseka integrисани u društvo. Ovde do izražaja dolazi društvena mimikrija koja je kod romske nacionalne manjine prisutna još od polovine prošlog veka, kada je u uporednoj analizi popisa primećeno da postoje regresije u nacionalnom opredeljenju ove etničke grupe. Među glavnim razlozima za navedenu pojavu mogu se navesti iskustva istorijske prošlosti, kulturološki činioci, obrazovanje, siromaštvo, ali i činjenica koja se često zaboravlja, a koja Rome zapravo razlikuje od većine ostalih nacionalnih manjina – nepostojanje matične države.

Iako se nacionalna pripadnost može definisati kao „subjektivna“ kategorija, ni analiza nešto „objektivnijih“ kategorija ne dovodi do realnijeg uvida u broj Roma u Srbiji. Ako se za parametar pripadnosti romskoj nacionalnoj zajednici uzme, na primer, smatranje romskog jezika kao maternjeg, dolazi se do zanimljive činjenice da je 66,9% Roma, prema poslednjem popisu, za maternji jezik izabralo romski. To zapravo znači da svaki treći Rom, čak i od onih koji se jasno deklarišu kao Romi, za svoj maternji jezik smatra neki drugi – konkretno u ovom slučaju, 29,76% Roma izabralo je za svoj maternji jezik srpski, najverovatnije kao izraz želje za bržom integracijom. Ovakav izbor može nagovestiti da će u budućnosti postojati povećana šansa da potomci ove grupe Roma sebe ne doživljavaju kao pripadnike romske nacionalne manjine, te da će se proces mimikrije dodatno razviti. Na osnovu analize pripadanja određenim konfesijama, 61,2% Roma su se deklarisali kao hrišćani, dok je među pripadnicima islamske veroispovesti gotovo četvrtina deklarisanih Roma u Srbiji.¹¹

10 Pozivajući se na različite izvore, procene se kreću „u sledećim rasponima: između 250.000 i 500.000 Roma (Open Society Institute, 2007), 350.000 (Dejanović & Pejaković, 2006), između 400.000 i 450.000 (Kočić-Rakočević & Milijević, 2003). Neke procene su mnogo veće: između 600.000 i 700.000 Roma (Jakšić & Bašić, 2002), prema Nacionalnom izveštaju za Srbiju koju su pripremili Ana Popović i Jelena Stanković za potrebe Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Nišu 2013. godine.“

11 Prof. dr Radovanović, S; doc. dr Knežević, A.: *Romi u Srbiji*. Beograd, Republički zavod za statistiku, 2014.

Teritorijalna raspoređenost Roma. Migracije stanovništva Srbije u prošlosti, u okviru državne teritorije, morale su da za sobom povuku i preraspodelu Roma, bilo da se radilo o voljnim ili prinudnim selidbama. Danas nije lako utvrditi teritorijalnu raspodeljenost Roma jer oni nisu homogena celina, već su dosta rasuti po velikom broju naselja, a poseban otežavajući faktor za analizu je što su veoma disperzivno izmešani sa većinskim stanovništvom.

Prema poslednjem popisu, najviše Roma živelo je u južnoj i istočnoj Srbiji (38,7%), u Vojvodini (28,7%), Beogradu (18,6%), dok ih je najmanje bilo u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, gde je registrovano oko 14% Roma od ukupnog broja stanovništva. Pčinjska, Nišavska i Jablanička oblast ubedljivo prednjače po broju romskih stanovnika, pri čemu su opštine sa najvećim brojem Roma Vranje, Bujanovac, Niš, Leskovac i Aleksinac. U Vojvodini je raspored takođe neravnomern, pa najveći broj pripadnika romske nacionalne manjine živi u Novom Sadu, Zrenjaninu, Vršcu i Pančevu. Zanimljiv je i podatak da u Beogradu čak 80% Roma živi u gradskim sredinama.

Posebnu pažnju treba obratiti upravo na taj trend urbanizacije, odnosno na snažnu migraciju romske populacije iz seoskih ka gradskim sredinama. Prema podacima dobijenim iz ranijih popisa, u tridesetogodišnjem periodu (1981–2011), broj Roma koji žive u gradovima povećao se za 110%, pri čemu su posebno značajni bili gradovi Beograd, Niš, Leskovac i Novi Sad.¹²

Stanovanje. Kao jedan od najznačajnijih elemenata svakodnevnog života pojedinca, porodice i zajednice, faktor stanovanja je uzrok, ali i rezultat drugih komponenti socijalnog, ekonomskog i kulturološkog karaktera. Kada su konkretno Romi u pitanju, kulturološka komponenta sve više gubi na značaju. Iako je tradicionalni oblik življenja romske zajednice tzv. „mahala“, sve je više Roma koji iskazuju spremnost da se presele u mešovito naselje i integriraju u delove gradova sa većinskim stanovništvom, što je pozitivan pokazatelj spremnosti romske populacije da napusti hermetički oblik življenja pored, ali ne i u okviru postojećeg društva. Glavni nedostaci „mahalskog“ načina života su izdvojenost i svojevrsna segregacija, ali ovaj način funkcionisanja i dalje opstaje u većini delova Srbije gde su Romi zastupljeni.¹³

Ukoliko se kategorizacija stanovanja Roma vrši prema vrsti stambene jedinice, najveći broj romskih domaćinstava živi u stanovima namenjenim stanovanju, i to 95,1%, u prostorijama nastanjениm iz nužde živi 4,5% domaćinstava sačinjenih od Roma, dok je manje od 1% romskih domaćinstava nastanjeno u kolektivnim stanovima ili nemaju nikakav stan.¹⁴ Sama statistika ne deluje

12 Isto.

13 Jakšić, B.; Bašić, G: *Umetnost preživljavanja – gde i kako žive Romi u Srbiji*, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2005.

14 Prof. dr Radovanović, S; doc. dr Knežević, A.: op cit.

problematično, ali trebalo bi imati u vidu da ni sam popis iz 2011. ne daje uvid u realne uslove stanovanja koji se umnogome razlikuju unutar okvira „stanovi namenjeni stanovanju“ kako ih popis određuje. SIPRU je u saradnji sa UN Timom za ljudska prava, u periodu od juna do septembra 2020. pokrenuo inicijativu Mapiranje romskih naselja prema rizicima i pristupu pravima u doba COVID-19 pandemije. Mapirano je 703 podstandardnih naselja u Srbiji, pri čemu 22,6% naselja nema pristup vodi za piće, a 8,9% nema pristup struji.

Prema Strategiji za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, najznačajniji problemi u vezi sa stanovanjem Roma i Romkinja jesu sledeći: nepostojanje urbanističko-planske dokumentacije za stanovanje romske populacije u jedinicama lokalne samouprave; neregulisan imovinsko-pravni status parcela i objekata; neopremljenost podstandardnih romskih naselja adekvatnom komunalnom infrastrukturom i drugim servisima; loš kvalitet postojećih objekata, fizička nebezbednost, loš stambeni komfor i način raseljavanja neformalnih romskih naselja.

Starosna struktura Roma u Srbiji. Starosna struktura Roma je nešto što posebno izdvaja Rome od većinskog stanovništva, a slična tendencija uočena je i kod određenih nacionalnih manjina u Srbiji, kao što su Albanci i Bošnjaci. Zajedničko ovim nacionalnim zajednicama je visoka stopa nataliteta, odnosno za razliku od većinskog stanovništva prirodni priraštaj je visoko pozitivan, što rezultira relativno mlađim stanovništvom. Kod Roma treba dodati i faktor visokog fertiliteta, odnosno činjenicu da je kod romskih devojaka rano zasnivanje porodice kulturološki uslovljeno. Već posle 15. godine, a neretko i pre toga, Romkinje postaju majke, što dovodi do većeg broja porodica sa četvoro ili više dece, što je kod većinskog stanovništva relativno retka pojava. Što se Roma u Srbiji tiče, ukoliko se izvrši uporedni prikaz popisa iz prošlog veka, može da se utvrdi blaga tendencija demografskog starenja. I pored toga, Romi su tek u poslednjem popisu iz 2011. godine dostigli prosečnu starost koju je većinsko stanovništvo Srbije imalo još 1931. godine (27,7 godina). Od ukupnog broja popisanih Roma u Srbiji, čak 41,47% je u kategoriji do 19 godina starosti. Nažalost, statistika popisa kao sledeću starosnu kategoriju izdvaja grupu ljudi od 20 do 39 godina starosti, te je nemoguće utvrditi broj Roma do 30 godina, odnosno mlađih u zakonskom smislu te reči. I pored toga, podatak o mlađima do 19 godina značajan je pri statističkoj obradi informacija o obrazovanju Roma, pogotovo kada se uzme u obzir da upravo ova grupa stanovništva po-hađa osnovnu i srednju školu.¹⁵

Obrazovna struktura Roma u Srbiji. Prema Radovanović i Knežević (2014.), obrazovanje predstavlja jedan od najizazovnijih aspekata integracije Roma u društvo. Nivo i struktura obrazovanog dela romske populacije uslovljeni su kul-

15 Prof. dr Radovanović, S; doc. dr Knežević, A.: op cit.

turološkim specifičnostima, ali i vrlo konkretnim faktorima kao što su siromaštvo, nepovoljan položaj u društvu i inertan državni aparat koji sporo odgovara na ovu potrebu. Sve zajedno rezultira obrazovnom inferiornošću ove zajednice u odnosu na većinsko stanovništvo, ali i drugih nacionalnih manjina u Srbiji.

Procenat pismenih, kao jedan od osnovnih pokazatelja obrazovanja, ne ide na ruku Romima jer, iako je broj nepismenih Roma pao sa 19,6% na 15,1% između dva poslednja popisa, to je i dalje daleko iznad republičkog proseka koji je 2%. Ono što je posebno zanimljivo kod grupe Roma koja je određena kao funkcionalno nepismena jeste razlika u polnoj strukturi grupe. Iako na nivou republike nema značajnijih razlika između broja nepismenih muškaraca i žena, kod Roma je taj odnos 31% nepismenih muškaraca i 69% nepismenih žena, što ukazuje na veliku razliku koju roditelji prave među muškom i ženskom dečkom, te na tradicionalno shvatanje uloge žene u porodici i kući. Veća nepismenost zapažena je kod starijih generacija, a posebno se postavlja pitanje zbog čega postoji veliki procenat nepismenih starijih Roma do 65 godina, s obzirom na to da su ove generacije obuhvaćene zakonom o obaveznom osnovnom školovanju. Važan podatak je i da, prema poslednjem popisu, u grupi mlađih Roma od 10 do 19 godina starosti postoji 8,2% nepismenih.

Nivoi obrazovanja se takođe veoma razlikuju ukoliko se statistika romske populacije uporedi sa statistikom za celu državu, pri čemu se uzimaju podaci dobijeni popisom iz 2011. godine. U većinskoj populaciji, svaki trideset sedmi stanovnik stariji od 14 godina nema nikakvo obrazovanje, dok je kod Roma to slučaj sa svakim petim stanovnikom. Takođe, više od trećine Roma nema završenu osmogodišnju školu, dok je takav slučaj kod 10,9% većinskog stanovništva. Za ideo stanovnika koji imaju završenu srednju školu, ta razlika je još izraženija – od ukupnog broja Roma, 11,5% ima diplomu srednje škole, nasuprot 48,9% stanovništva Srbije. Svega 0,7% Roma završilo je više i visoko obrazovanje, dok postoji 16,2% visokoobrazovnih pripadnika većinskog stanovništva. Polna struktura u okviru ovih grupa takođe se dosta razlikuje jer u svakoj kategoriji Roma sa nekim stepenom obrazovanja ubedljivo dominiraju muškarci. Malo svežiji podaci, odnosno Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2019. godinu, ukazuju na činjenicu da samo 9% romske dece ide u vrtiće, 84% dece upisuje osnovnu školu, a završava je samo 67%, u poređenju sa 96% neromske populacije.

U svetu sve razvijenijih i prisutnijih tehnologija u svakodnevnom životu, svakako treba obratiti pažnju i na tehnološku pismenost Roma. Nije iznenađenje da sa porastom nivoa opšte pismenosti raste i broj onih koji su kompjuterski pismeni, odnosno onih koji poznaju rad na računaru, pri čemu su kao parametri uzimane informacije o sposobnosti izrade teksta i tabela, primanja i slanja elektronske pošte i korišćenja interneta. Podaci pokazuju vrlo nizak nivo kom-

juterske pismenosti romske populacije, pri čemu 77,3% Roma nije kompjuter-ski pismeno, 13,8% delimično je kompjuterski pismeno, dok se svega 8,7% Roma smatra kompjuterski pismenim.¹⁶

Pri pregledu ovih podataka, ne sme se zanemariti činjenica da je nivo poznavanja rada na računaru u velikoj meri uslovjen socioekonomskim položajem pojedinca, odnosno da su za postizanje kompjuterske pismenosti potrebna finansijska sredstava koja će omogućiti posedovanje računara i pristup internetu. Zbog toga se kao valjane mogu uzeti pretpostavke da će sa porastom životnog standarda rasti i broj kompjuterski pismenih Roma, kao i to da je došlo do poboljšanja ove situacije u toku protekle decenije od poslednjeg popisa.

Napori koje su ulagale međunarodne organizacije i domaći nevladin sektor da se prodre u srž problema koji izaziva niski obrazovni nivo romske zajednice rezultirali su brojnim zaključcima, među kojima su najčešći da na putu ka boljem obrazovanju Roma stoje pre svega ekonomski faktori, dok je diskriminacija romskih učenika u obrazovnim institucijama na drugom mestu. Usled niskog obrazovnog nivoa, Romi ulaze u „začarani krug“ jer je bez dobrog obrazovanja teže naći posao koji će biti dovoljno finansijski podržan da se porodica ili pojedinci izdignu iz siromaštva. Zbog toga ostaju u veoma teškim životnim uslovima, koji im ne dozvoljavaju ili umnogome otežavaju školovanje, što ih opet dovodi do ekonomske nemoći, koja je postala glavna odlika romske populacije u Srbiji.

„Anketna istraživanja rađena 2006. godine na sedam lokacija gde su bili zastupljeni Romi u Beogradu potvrđuje prvi zaključak, ali donekle pobija tvrdju o rasprostranjenoj diskriminaciji romskih učenika. Prema odgovorima u okviru ove ankete, kod najvećeg broja dece bila je prisutna želja za završetkom škole jer su to doživljavali kao šansu za bolji život. Međutim, prema rečima dece, najveći problem sa kojim se susreću tokom školovanja nije diskriminacija većine, već pre svega ekonomska nemogućnost njihovih roditelja da im obezbede neophodna sredstva za školovanje (knjige, nastavna sredstva, pa i adekvatnu odeću i obuću). Tome treba dodati i stambene probleme koji su takvi da ne omogućavaju primerene uslove za školovanje. Većina roditelja kao osnovni razlog neuspeha u školovanju svoje dece navodi loše životne uslove. Za razliku od svoje dece, roditelji su uvereni da u školama postoji problem diskriminacije, ali ne zato što su Romi, već zato što su siromašni. Kada su roditelji pitani o razlozima sopstvenog neuspeha u obrazovanju u vreme kada je trebalo da se oni školuju, nisu navodili da su bili diskriminisani, već su davali odgovore kao što su: nisu mi dali roditelji, rano sam se udala, morao/moral sam da radim, bili smo siromašni, od škole nema nikakve koristi, i sl. Izazov je i nedostatak

16 Prof. dr Radovanović, S; doc. dr Knežević, A.: *op cit.*

svesti roditelja o potrebi školovanja svoje dece, kao i da školovanje otvara veće šanse za ostvarenje boljeg socioekonomskog položaja u društvu”.¹⁷

Iako bi bilo vrlo jednostavno prebaciti odgovornost za nisku obrazovnu stopu na romsku populaciju, moraju se uzeti u obzir faktori koji su doveli do razočaranja u školski sistem Srbije, kao i demotivacije za nastavak školovanja. Kao jedan od najuticajnijih faktora jesu poteškoće prilikom nalaženja posla – i oni Romi koji završe srednju školu koja ih kvalifikuje za obavljanje određenog zanimanja, ili čak i ona grupa Roma koja ima više ili visoko obrazovanje imaju ogromne poteškoće pri nalaženju zaposlenja. Iako je nezapošljenost problem na nivou države i za većinsko stanovništvo, ovaj izazov izraženiji je kod pripadnika romske nacionalne manjine, kojima se relativno često kvalifikacije zanemaruju u svetu predrasuda i stereotipije zasnovanih na nacionalnoj pripadnosti. Kada romska zajednica, kojoj većinsko stanovništvo poručuje da može da se izdigne iz siromaštva obrazovanjem, vidi da se njeni obrazovani članovi takođe bore za egzistenciju i primorani su na fizičke poslove kao i svi ostali, prirodno je da su i roditelji i deca demotivisani u vezi sa pitanjem školovanja.

Dodatno, trebalo bi uzeti u obzir i činjenicu da je ranijih godina u srpskom školstvu primećen princip rada čije se posledice osećaju i kod današnjih generacija, a koji se javio kao rezultat nestručnosti i nerazumevanja dela državnog aparata za specifičnosti romske populacije. Naime, kako Romi neretko u Srbiji žive u svojevrsnim teritorijalno kompaktnim zajednicama, koje su na mnogim mestima prerasle mahale, deca iz tih zajednica tokom prvih godina svog života žive u veoma introvertnom društvu, često bez dodira sa većinskim stanovništvom, a neretko i bez ikakvih dodira sa srpskim jezikom. Kada se takva deca uključe u školski sistem, oni se odjednom spoznaju sa slabo poznatim jezikom, novim sistemom i načinom funkcionalisanja, te prirodno pokazuju slabije rezultate u odnosu na decu koja su tokom ranijih godina prilagođavana i pripremana za postojeći obrazovni sistem.

Usled uzastopnih ponavljanja razreda i nemogućnosti praćenja nastave, znatan broj romske dece prebacivan je u škole za „decu sa posebnim obrazovnim potrebama”. Prema važećoj definiciji Uneska, u kategoriji dece s posebnim obrazovnim potrebama, između ostalog, nalaze se i „...sva ona deca koja povremeno ili kontinuirano doživljavaju teškoće u školi, deca kojim nedostaje interesovanje i motivacija za učenje, deca koja ponavljaju razred, deca koja su primorana da rade, deca koja žive na ulici, deca koja žive daleko od škole, deca koja žive u uslovima teške bede i pate od hronične neuhranjenosti, i deca koja ne pohadaju školu iz bilo kog razloga”.¹⁸ „Prema većini navedenih parametara, znatan broj romske dece u Srbiji pripada ovoj kategoriji, tako da

17 Knežević, A: *Romi (Cigani) u Beogradu – etnodemografska proučavanja*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, 2010.

18 Macura-Milovanović, S: *Romska deca i škola – kako istopiti grudvu?*, Beograd, Zadužbina Andrejević, 2001.

Romi po kriterijumu obrazovanja predstavljaju fenomen jer su se specijalne škole u Srbiji pretvorile u ustanove za školovanje dece koja većinom pripadaju romskoj etničkoj zajednici, što ima ozbiljne posledice po školovanje i društveni status Roma, ali i po školski sistem Srbije”¹⁹

Ekonomска структура ромске популације у Србији. Ovaj aspekt života romske nacionalne manjine u direktnoj je zavisnosti od demografskih i drugih karakteristika stanovništva, kao što su starosna i polna struktura, stepen obrazovanja, struktura privrede, stepen privrednog razvoja teritorijalnih oblasti u kojima je romsko stanovništvo zastupljenije i slično. U nacionalnim zajednicama svako pomeranje na društvenoj lestvici zapravo znači da se menjaju dotadašnji način života i da se preuzimaju šabloni ponašanja kao i vrednosni sistemi i statusni parametri nove društvene grupe u koju se ulazi. To bi za romsku populaciju povlačilo i etničku komponentu, odnosno udaljavanje od svoje etničke grupe, koja je još uvek u granicama nižeg socijalnog statusa, te priključivanje socijalnoj grupi, koja se nalazi na višoj lestvici, a koja je drugačija u etničkom smislu, što u krajnjoj liniji opet proizvodi etničku mimikriju. Ovaj proces nije nezaobilazno pravilo, ali jeste donekle česta pojava, te ga treba uzeti u obzir pri razmatranju hipoteze da nije moguće potpuno realno sagledati ekonomske promene u životu Roma, jer onog momenta kada napustete svoju etničku grupu i prestanu da se izjašnjavaju kao Romi više nisu obuhvaćeni statističkim obradama podataka.

Što se tiče onog dela romske populacije koji je vidljiv u statistici, ne iznenađuje podatak da je stopa nezaposlenosti veća od nacionalnog proseka. Stopa radno aktivnih pripadnika romske zajednice koji su zaposleni svega je 41%, što je značajno niže nego u opštoj populaciji gde ista kategorija stanovništva dostiže ideo od 78%. Prema poslednjem popisu, vidljivi su i suprotni trendovi dominantni kod romskog i neromskog dela populacije – na primer, broj izdržavanih lica u romskoj zajednici povećao se za 10%, dok je broj izdržavanih lica u kategoriji opštег stanovništva smanjen za 15%. Što se aktivnih Roma koji obavljaju zanimanja u 2011. godini tiče, u okviru najzastupljennijih zanimanja bilo je 59,3% čistača, pomoćnih radnika i skupljača sekundarnih sirovina; 10,8% vozača i zanatalija; 9,9% poljoprivrednika i srodnih radnika; 8,9% prodavaca; 6,9% građevinskih radnika; 2,6% noćnih čuvara i konobara; 1,5% umetnika, dok su se ostali odgovori pojavljivali u zanemarljivom broju slučajeva. Ovakva situacija navodi na zaključak da najzastupljenija zanimanja Roma nedvosmisleno ukazuju na socijalnu i profesionalnu inferiornost Roma u društvu, pri čemu ne treba zanemariti ni njihovo učešće u „sivoj ekonomiji”, o kojem ne postoje relevantni zvanični podaci.²⁰

19 Knežević, A: *op cit.*

20 Prof. dr Radovanović, S; doc. dr Knežević, A.: *op cit.*

Nema sumnje da se socioekonombska, demografska i obrazovna slika romske zajednice u Srbiji poboljšala u poslednjih dvadeset godina. Međutim, i dalje su poražavajući podaci u svim segmentima života zajednice koja živi marginalizovano na rubovima društvenih dešavanja. Od izuzetne je važnosti da relevantne državne strukture, međunarodne i domaće organizacije i udruženja građana rade zajedno kako bi se uslovi života značajnije poboljšali. Ipak, najveća odgovornost leži na državnim institucijama koje bi trebalo da stvore uslove za jednakе šanse. Začarani krug siromaštva, nezaposlenosti i obrazovanja najlakše je prekinuti u sistemu obrazovanja. Napori za obezbeđivanje boljih mogućnosti za upis, školovanje, mentorsku podršku i diplomiranje, prvi su korak ka smanjenju siromaštva i obezbeđivanju socijalne uključenosti romske zajednice. Sledeći korak je zaposlenje koji vodi povećanju resursa i unapređenju stanovanja, povećanju aktivnog učešća u procesima donošenja odluka i u generalnom pospešivanju ekonomske samostalnosti zajednice.

STRATEŠKA DOKUMENTA I IZVEŠTAJI

U ovom delu analize biće predstavljena hronologija donošenja strateških dokumenata u Republici Srbiji u vezi sa poboljšanjem statusa romske nacionalne zajednice, kao i osrvt na njihovu dostupnost, zajedno sa izveštajima o sprovođenju mera i aktivnosti koji iz tih dokumenata proističu. Poseban osrvt biće napravljen na pitanja u vezi sa sprovođenjem mera i aktivnosti prilikom primene mera afirmativne akcije u oblasti obrazovanja romske dece, i to kada je reč o srednjem i visokom obrazovanju.

Afirmativne mere, odnosno mere afirmativne akcije, baziraju se na ideji postizanja ravnopravnosti u društvu u svim sferama, a javljaju se kao odgovor na posledice koje ostavlja ranija dugotrajna diskriminacija neke društvene grupacije. Mere afirmativne akcije mogu biti i kratkoročne, ako se njima postigne cilj u ograničenom vremenskom okviru, ali je ideja da same akcije imaju rok trajanja do postizanja jednakosti. Akcije podrazumevaju uvođenje posebnih propisa i sprovođenje posebnih mera, koji su u skladu sa ustavom i zakonima, a kako bi se postiglo poboljšanje stanja u nekoj oblasti. EU u svojim politikama zagovara afirmativnu akciju, a od 2008. godine, sa usvajanjem Rezolucije o evropskoj strategiji prema Romima, EU je pozvala države članice i institucije EU da „usvoje neophodne mere kako bi se stvorilo odgovarajuće društveno i političko okruženje za sprovođenje inkluzije Roma“. Istim dokumentom pozvana je Evropska komisija da, između ostalog, podrži programe „pozitivne akcije“, kada je reč o srednjem i višem obrazovanju, strukovnom, obrazovanju odraslih i celoživotnom obrazovanju, kao i o univerzitetском obrazovanju romske populacije.²¹ Jedan od modaliteta afirmativne akcije jeste sistem kvota koji se u praksi pokazao dobrim.

Kao što smo naveli, ustav predviđa mogućnost uvođenja posebnih propisa i mera radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i građana koji pripadaju većini, a sa ciljem eliminisanja izrazito nepovoljnijih uslova života. Ovakve odredbe sadržane su i u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakonu o državnoj upravi, Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i u drugim zakonskim i podzakonskim aktima javne uprave.

Hronologija donošenja strateških dokumenata

Srbija je pristupila „Dekadi inkluzije Roma 2005-2015“ 2005. godine i izradila Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji. Kada je reč o unapređenju položaja romske nacionalne manjine, a posebno dostupnosti

²¹ Iz Analize primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja i preporuke za unapređenje mera, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, jun 2016.

obrazovanja romskoj populaciji, ovo pitanje je obuhvaćeno i strategijama na državnom ili resornom nivou: u Strategiji za smanjenje siromaštva (u posebnom delu Strategije – „Smanjenje siromaštva kod Roma“ – obrazovanje je određeno kao prioritet), u Nacionalnoj strategiji Srbije za pridruživanje EU, u Nacionalnom planu akcije za decu, te u Strategiji Ministarstva prosvete i sporta za period 2005–2010. godine. Kasnije, pitanja koja se tiču unapređenja statusa romske populacije postaju deo i drugih strategija, onih iz oblasti unapređenja položaja nacionalnih manjina, te obrazovanja, zdravstva, mladih itd.

Strategija i akcioni plan, od 2009. do 2015.

Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji od 2009. do 2015. godine doneta je 2009. godine, a Akcioni plan za sprovođenje Strategije za unapređivanje položaja Vlada je usvojila 2013. godine. Merama i aktivnostima iz Akcionog plana (AP) operacionalizovane su preporuke i prioriteti predviđeni Strategijom, koji se odnose na unapređivanje položaja Roma u oblastima obrazovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja, obezbeđivanja odgovarajućih uslova stanovanja, izdavanja ličnih dokumenata, socijalne zaštite, rodne ravнопravnosti, zabrane diskriminacije, informisanja, kulture, političkog učešća i predstavljanja, položaja interna raseljenih lica i povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji. Polazne osnove AP su bile Strategija za unapređivanje položaja Roma, AP za period od 2009. do 2011. godine, radna verzija Izveštaja nadležnih organa o sprovođenju Strategije u periodu 2009–2011, Okvir EU za izradu nacionalnih strategija za integraciju Roma, Smernice Evropske komisije (EK) za izradu nacionalnih strategija i AP, Mišljenje EK o zahtevu Srbije za članstvo u EU i Analitički izveštaj, preporuke ugovornih tela UN i monitoring tela Saveta Evrope, kao i drugi dokumenti relevantni za svaku od trinaest oblasti koje Strategija i AP obuhvataju.

Strategija i akcioni plan, od 2016. do 2025.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za polazište ima, pre svega, izveštaj o sprovođenju prethodne Strategije za unapređivanje položaja Roma 2009–2015, u kojem su izneti rezultati koji nisu bili zadovoljavajući. Izrađena je i „Polazna studija za izradu Strategije za socijalno uključivanje Roma usaglašena sa Strategijom Evropa 2020“.²² Zaključeno je da su se promenili ekonomski, politički i društveni uslovi koji su važili 2009. godine, te da prethodna Strategija nije dala rezultate i da je potrebno izraditi novu. U proces strateškog planiranja uključena je romska populacija, predstavnici Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i organizacije civilnog društva koje se bave

22 Prema tekstu Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, ovu studiju izradila je Kancelarija za ljudska i manjinska prava 2014. godine.

pitanjima Roma, a proces su vodili Savet za unapređenje položaja Roma i sprovođenje Dekade uključivanja Roma, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i resorna ministarstva zadužena za javne politike od interesa za ostvarivanje strateških ciljeva.

Strategija je predvidela osnivanje Koordinacionog tela za praćenje sprovođenja Strategije, koje je sastavljeno od predstavnika navedenih instanci, a za predsednicu je postavljena tadašnja potpredsednica Vlade i ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture. Zadatak ovog tela je da upravlja poslovima organa državne uprave, organa jedinica lokalne samoupave, javnih preduzeća i drugih oblika organizovanja od strane Republike Srbije i jedinica lokalne samouprave, u oblasti socijalnog uključivanja Roma i Romkinja. Propisano je da ovo telo svakih 90 dana izveštava Vladu Republike Srbije o svom radu. Propisano je i obrazovanje Stručne grupe Koordinacionog tela za tekuća pitanja u vezi sa socijalnim uključivanjem Roma i Romkinja, koja će imati operativnu ulogu i usmeravati rad koordinatora za romska pitanja i mobilnih timova ispred jedinica lokalnih samouprava. Propisano je da se stručna grupa sastaje jednom mesečno. Predsednik Vlade doneo je Odluku o formiranju ovog tela 3. marta 2017. godine.

Što se tiče izveštaja o radu koji telo dostavlja vlasti svakih 90 dana, na internet prezentaciji Ministarstva građevine, saobraćaja i infrastrukture moguće je naći zapisnik samo sa prvog, inicijalnog sastanka Koordinacionog tela za praćenje sprovođenja Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, kao i tekstove Strategije i AP, osnivački dokument Koordinacionog tela i Poslovnik o radu.

Akcioni plan za primenu Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za period od 2016. do 2025. godine, a koji se odnosi na period od 2017. do 2018. Godine, donet je tokom 2017. godine. Iste godine objavljen je Izveštaj o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, za 2016. godinu. Prema navodima iz Izveštaja za 2019. godinu Evropske komisije o napretku Srbije u procesu pridruživanja, AP za period posle isteka prethodnog AP za 2017. i 2018. godinu nije donet, a navodi se i podatak da se Koordinaciono telo sastalo dva puta u toku 2019. godine.²³ U izveštaju Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja pominje se da do kraja 2019. godine nije donet AP za naredni period.²⁴ Razlozi kašnjenja se ne navode. U Izveštaju o implementaciji operativnih zaključaka Seminara o socijalnom uključivanju – za period od oktobra 2017. do oktobra 2019 – objavljen je i podatak da je Načrt AP za primenu Strategije od 2019. do 2020. godine prošao postupak javne

23 Evropska komisija, Radni dokument Komisije. Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu.

24 Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama. Beograd, novembar 2019.

rasprave i postupke davanja mišljenja resornih ministarstava, te usaglašavanja sa zakonima, i da se njegovo usvajanje očekuje u oktobru 2019. godine. Na istom mestu se ističe da je Izveštaj o sprovođenju AP za primenu Strategije za 2017. godinu predstavljen 26. juna 2018. godine, a za 2018. godinu 18. septembra 2019. godine. Ova dva izveštaja nije moguće naći na internet prezentacijama aktera AP. Ipak, izveštaj o sprovođenju AP dostupan je na sajtu Akcionog tima za integraciju Roma Regionalnog saveta za saradnju, koji je zadužen za izveštavanje o sprovođenju AP za socijalno uključivanje Roma i Romkinja na regionalnom nivou.²⁵

Na internet prezentaciji Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU) mogu se naći izveštaji o implementaciji operativnih zaključaka Seminara o socijalnom uključivanju u organizaciji Vlade Republike Srbije u partnerstvu sa Evropskom komisijom. Održano je pet seminara, a poslednji u oktobru 2019. godine. SIPRU upravlja procesom usaglašavanja operativnih zaključaka, koji su zajednički formulisala relevantna ministarstava/institucije, organizacije civilnog društva koje učestvuju na Seminaru i Evropska komisija. Postoji pet izveštaja koji se odnose na periode između dva seminara. Ovi izveštaji imaju formu sličnu AP, odnosno sadrže aktivnosti, rokove, indikatore i izveštaj o ispunjenosti. Mogu se postaviti sledeća pitanja: koji status imaju ovi seminari, kakva je snaga i uloga operativnih zaključaka, te da li se izveštaji o njihovoj implementaciji mogu smatrati izveštajima o sprovođenju AP, odnosno o sprovođenju Strategije, ili čak izveštajima o radu Koordinacionog tela, pošto ovo telo, sudeći po dostupnim dokumentima na internet prezentaciji, nema nijedan dokument u formi izveštaja.²⁶

Akcioni plan za pregovaračko poglavlje 23

Pitanje položaja Roma u Republici Srbiji, kao i strateškog pristupa u rešavanju problema njihove socijalne uključenosti u društvo, spada u skup pitanja koja se tretiraju u okviru procesa pregovora Republike Srbije sa EU o pristupanju. Unapređenje životnih uslova romske populacije pokriveno je u okviru oblasti osnovnih prava u Akcionom planu za poglavlje 23 u pregovorima Srbije sa EU. U tekstu ovog AP navedeno je da su za potrebe izrade AP korišćeni operativni zaključci sa Seminara o inkluziji Roma iz 2015. godine, kao i polazno stanje koje je konstatovano na osnovu izveštaja o primeni prethodne strategije.

²⁵ Izveštaj se može pronaći na sajtu Regionalnog saveta za saradnju: https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs_archive?search_type=3

²⁶ Link na stranicu o Koordinacionom telu za praćenje realizacije Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja nalazi se na internet prezentaciji Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture. Sudeći, opet, prema Izveštajima o implementaciji Operativnih zaključaka sa seminarom Socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji, inicijativa o izradi internet prezentacije Koordinacionog tela na romskom jeziku postoji i preduzeće su mere u pravcu ostvarenja te inicijative, ali još uvek ne postoji takva prezentacija ni na srpskom jeziku.

Kao polazna konstatacija, uzet je sledeći rezultat prethodnih aktivnosti: „Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je nastavilo sprovođenje afirmativnih mera kroz mentorski sistem i stipendije za obrazovanje. Dodeljene su stipendije za 528 studenata od januara 2015. godine retroaktivno za školsku 2014/15 godinu (broj stipendija je povećan u odnosu na prvobitno planirane, zbog uzimanja u obzir studenata u oblastima pogodenim poplavama)“.²⁷

S obzirom na to da je AP za poglavje 23 nastao pre donošenja Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, AP predviđa, pre svega, donošenje nove strategije za poboljšanje statusa romske populacije koja je bila u pripremi. Kada je reč o primeni mera afirmativne akcije, u AP se posebno ističu sledeće mere, koje se direktno tiču upisa u srednje škole i na fakultete: 1. usvajanje pravilnika o upisu romskih učenika u srednje škole kroz mere afirmativne akcije, te definisanje modaliteta monitoringa efekata mera afirmativne akcije na obrazovanje Roma²⁸; 2. unapređenje obrazovnog statusa Roma na osnovu bolje saradnje između postojećih mehanizama kroz pružanje podrške za upis Roma u škole i sprečavanje ranog napuštanja škole, te kroz program stipendija za učenike srednjih škola sa prosečnom ocenom višom od 2,5, čime se doprinosi smanjenju ranog napuštanja škole, obezbeđenju opštег upisa romske dece u redovne škole i u pripremni predškolski program, kao praćenju primene aktivnosti i ukazivanju na potencijalne nedostatke u sistemu²⁹; 3. nastaviti sa sprovođenjem afirmativnih mera kroz mentorski sistem i dodelu stipendija za obrazovanje³⁰; 4. usvajanje godišnjeg plana za obrazovanje odraslih na osnovu iskustava iz IPA projekta Druga šansa³¹, kojim se omogućuje da osobe koje završe osnovnu školu nastave svoje obrazovanje uz podršku kroz afirmativne mere, odnosno da osobe starije od 17 godina završe srednju školu uz dodatnu finansijsku podršku³².

27 AP za poglavje 23.

- 28 Zaduženo je Ministarstvo prosvete, rok je bio prvi kvartal 2016. godine, a obezbeđena sredstva u iznosu od 8.642 evra u 2016. godini. Indikatori su: usvojen i distribuiran Pravilnik. Vrši se i objavljuje kontinuirani monitoring efekata afirmativne akcije na obrazovanje Roma.
- 29 Za ovo su zadužene lokalne samouprave, lokalne intersektorske komisije, Ministarstvo prosvete, OCD, rok je bio do jun 2017. godine. Budžet nije preciziran, ali upućuje na AP o sprovođenju nove Strategije koja je u tom trenutku u izradi. Navedeni su sledeći indikatori: povećan broj romske dece koja se upisuju i završavaju osnovnu i srednju školu, redovan upis romske dece u predškolski program i osnovne škole, smanjenje ranog napuštanja škole, izveštaji OCD o aktivnostima, broj stipendija učenicima srednjih škola.
- 30 Zaduženo je Ministarstvo prosvete, reč je o kontinuiranoj, aktivnosti, a odredena je i visina stipendija: 47 evra mesečno za srednju školu, 73 evra mesečno za fakultet, 73 evra mesečno kredita za fakultet. Navedeni indikatori su sledeći: stipendije za učenike dodeljene na godišnjem nivou, i to: 350 učenika srednjih škola sa ocenom višom od 4,5, oko 30 studenata počev od druge godine studija sa prosečnom ocenom višom od 9 i položeni ispit iz prethodne godine. Ostali studenti koji mogu aplikirati za zajam iz državnog budžeta ako imaju srednju ocenu iznad 8,5, i ako diplomiraju u roku, biće izuzeti od obaveze vraćanja sredstava.
- 31 Podatak se odnosi na projekat „Druga šansa – razvoj funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih u Srbiji“, finansiran iz instrumenta IPA 2008, koji je trajao od 2010. do 2013. godine, a vrednost projekta je bila 4 miliona evra. Korisnik je Ministarstvo prosvete.
- 32 Zaduženo je Ministarstvo prosvete, kontinuirano, a navedena su sredstva od 8.169.600 evra. Indikatori su: 80 osnovnih škola trenutno učestvuje u procesu, uz oko 6.000 učesnika godišnje; više od 60 procenata Roma su učesnici u ovoj meri, od kojih su 40 procenata devojčice.

Sve navedene mere unete su u Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja.

Ciljevi i postignuća

Osim početnog pitanja u vezi sa brojem pripadnika ciljne grupe Strategije – Romske populacije, odnosno ustavnog prava da se građanke i građani ne moraju izjašnjavati o nacionalnoj pripadnosti, pa se koristi broj iz popisa stanovništva iz 2011. koji ne daje realnu sliku veličine zajednice, nižu se problemi u vezi sa nemogućnošću da se relevantno meri učinak pojedinih preduzetih mera i produkuju statistički podaci. U praksi se javlja i problem neujednačenog načina prikupljanja podataka, kao i evidencije koje obuhvataju različite faktore, pa je statistička obrada otežana. Ono što je moguće meriti jeste broj onih koji su obuhvaćeni pojedinim merama i pratiti da li taj broj raste ili opada tokom vremena. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja trenutno razvija i implementira elektronski sistem za praćenje napretka učesnika i učesnica u obrazovnom sistemu Srbije i očekuje se da u budućnosti imamo sveobuhvatne statističke podatke koji će nam pomoći da pratimo stepen uspešnosti određenih reformi i mehanizama podrške.

Strategija o kojoj je ovde reč nastoji da reši, između ostalog, sledeća konkretnija pitanja kada je reč o obrazovanju romske populacije: povećanje broja romskih učenika koji će učestvovati u predškolskom, osnovnom, srednjem i visokom obrazovanjem, kao i povećanje stručnog kadra koji u ovom procesu može da pomogne. Za ostvarenje ovih ciljeva definisane su konkretnе mere koje polaze od 1. stvaranja adekvatne zakonske i podzakonske regulative, uspostavljanja sistema za evidenciju i praćenje, uz praćenje broja onih koji su odustali od školovanja ili se nisu školovali, 2. zaustavljanja odustajanja od škole, 3. eliminacije diskriminacije, kao i od obučavanja kadrova u svim sferama koji će potpomagati ostvarivanje ovih mera, odnosno uspostavljanje održivog sistema. Stvaranjem održivog sistema stvorili bi se uslovi za ukidanje mera afirmativne akcije, ali su ti uslovi kompleksniji od samo obrazovnog aspekta i zavise i od postizanja stabilne promene i u drugim oblastima koje tretira Strategija, u oblasti zdravstvene zaštite, rada, stanovanja itd.

Doprinos Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Rezultati primene strateških mera u oblasti obrazovanja, a i primene mera afirmativne akcije posebno, bazirani su na dokumentu *Efekti mera usmerenih ka unapređivanju obrazovanja pripadnika-ica romske nacionalne manjine*, koji je u julu 2020. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja dostavilo

autoru ove studije. U nastavku se nalaze dopunski podaci, ili podaci koji su u skladu sa podacima saopštenim od strane Ministarstva prosvete.

Ustav nalaže da je izražavanje nacionalne pripadnosti slobodno, te da niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Ovo ukazuje na održivost problema prepoznavanja broja pripadnika romske populacije, pa i evidencije romske dece. Izmenama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja uređeno je uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema prosvete (JISP), kao i dodeljivanje jedinstvenog obrazovnog broja (JOB) svakom učesniku formalnog obrazovanja, što treba da omogući praćenje kretanja kroz sistem obrazovanja. Time će se moći meriti i efekti primene mera afirmativne akcije. U novembru 2019. godine usvojen je i Pravilnik o JISP. Određeni podaci o radu PA se mogu naći u okviru Baze za praćenje mera za inkluziju Roma za čije tehničko održavanje zadužen SIPRU.³³

Ministarstvo u odgovoru koji je dalo navodi da je 2019. godine usvojen Pravilnik o pedagoškom i andragoškom asistentu, kojim se uređuje opis posla, stručna spremna, dodatna znanja i iskustvo, te da je u toku usaglašavanje sa drugim podzakonskim aktima.

U istom odgovoru, Ministarstvo saopštava da se rezultati primenjenih mera mogu primetiti na osnovu povećanog broja³⁴ romske dece u sistemu obrazovanja, na osnovu smanjenog broja onih koji su odustali, te povećanog broja učenika/učenica romske nacionalnosti koji upisuju i završavaju srednju školu.

Ministarstvo prosvete je, uz učešće Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine, izradilo nove programe nastava i učenja za Romski jezik sa elementima nacionalne kulture, i to za sve razrede osnovne škole. Programi su usvojeni od strane Nacionalnog prosvetnog saveta. Izrađeni su i udžbenici, koji su se našli u Revidiranom katalogu udžbenika na jezicima nacionalnih manjina za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje, za školsku 2020/21.

Nastava romskog jezika uključena je u osnovne akademske studije od 2015. godine, odlukom Naučno-nastavnog veća Filološkog fakulteta u Beogradu, a u okviru Centra za stručno usavršavanje i evaluaciju ovaj Fakultet organizuje kurseve romskog jezika za diplomirane nastavnike.

Školska godina	Broj učenika/učenica	Broj škola
2015/16.	1.500	72
2016/17.	2.264	72

33 Baza podataka za praćenje mera za inkluziju Roma <http://www.inkluzijaroma.stat.gov.rs/>

34 Pitanje povećanja obuhvaćenosti ne podrazumeva puko povećanje broja učenika. Obuhvaćenost obrazovnim sistemom bi se mogla znati samo kada se zna koliko dece romske nacionalnosti živi na nekom području, te koliko njih je u sistemu.

2017/18.	2,252	72
2018/19.	2,860	74
2019/20.	2,553	68

Tabela 1. Izborni predmet Romski jezik sa elementima nacionalne kulture

Kada je reč o problemu iz prakse u vezi sa rutinskim upisivanjem romske dece u tzv. „specijalne škole”, Ministarstvo naglašava da su, prema primeni Strategije razvoja obrazovanja 2020, izvršene neophodne zakonske izmene koje omogućavaju primenu Individualnog obrazovnog programa (IOP), i to od oktobra 2013. godine, te da je ovaj pristup u školama doveo do smanjenja upisa opšte učeničke populacije u „specijalne škole”. Navode se i statistički podaci za period školske 2013/14. godine. Na kraju se ističe podatak da je, na primer, u školskoj 2010/11. godini 1,09% učeničke populacije pohađalo odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju, dok je u 2018/19. u ovim odeljenjima 0,89% učeničke populacije.

U vezi sa mera za prevenciju i sprečavanje osipanja, segregacije i diskriminacije, u ovom dokumentu se, između ostalog, navodi da je usvojen Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja (iz 2016. godine) i Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatorskog ponašanja i vređanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti (iz 2018. godine). Nije navedeno da li je u praksi bilo slučajeva aktiviranja ovih pravilnika, a nema ni javno dostupnih podataka o eventualnim slučajevima i grupnim podacima. Navedene su i brojne druge aktivnosti koje Ministarstvo prosvete, škole ili lokalne samouprave sprovode, uglavnom u okviru projekata i podrške organizacija civilnog društva ili drugih međunarodnih organizacija, a sa ciljem podizanja kompetencija i znanja učesnika u obrazovnom procesu.

Na kraju dokumenta, Ministarstvo navodi aktivnosti koje je, uglavnom uz podršku organizacije UNICEF, sprovelo, a koje se tiču podrške obrazovanju na daljinu učenicima romske pripadnosti tokom vanrednog stanja u 2020. godini.

Ministarstvo navodi da se program afirmativnih mera za upis učenica i učenika romske nacionalnosti u srednju školu primenjuje od 2003. godine, a da se sistemski primenjuje od 2005. U februaru 2016. godine donet je Pravilnik o merilima i postupku za upis učenika pripadnika romske nacionalne manjine u srednju školu pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti. Ovaj pravilnik je postao deo Pravilnika o upisu u srednju školu. Navodi se da više od 65% upisanih preko afirmativnih mera, a koji koriste stipendije i imaju mentorsku podršku, završavaju srednju školu.

Školska godina	Ukupan broj učenika/-ca	Udeo učenica
2014/15.	330	Nema podataka
2015/16.	422	Nema podataka
2016/17.	1713	52%
2017/18.	1696	52%
2018/19.	2220	56%
2019/20.	2209	57%

Tabela 2. Broj učenika i učenica romske nacionalnosti koji upisuju srednje škole korišćenjem afirmativnih mera

Ministarstvo saopštava da afirmativna akcija za upis visokoškolskih ustanova za pripadnike romske nacionalnosti datira iz 2003/04. godine i da je do sada upisano ukupno 1743 studenata (51% devojaka).

Akademска godina	Ukupan broj studenata/-kinja	Udeo studentkinja
2016/17.	182	49%
2017/18.	154	55%
2018/19.	120	51%

Tabela 3. Broj studenata i studentkinja romske nacionalnosti koji upisuju visokoškolske ustanove korišćenjem afirmativnih mera

Ministarstvo nastavlja sa merama podrške romskoj zajednici kroz stipendije i afirmativnu meru upisa u srednje škole i na visokoškolske ustanove, čiji je osnivač Srbija. Tako je u maju 2019. raspisan Konkurs za dodelu stipendija učenicima srednjih škola romske nacionalnosti za školsku 2019/20. u okviru projekta IPA 2014, dok je realizovan tek u novembru. Time je u 2020. obuhvaćeno dodatnih 500 stipendija za učenike romske nacionalnosti koji su prethodni razred završili sa prosekom ocena između 2 i 5, a koji iz vladanja imaju najmanje ocenu 3.

Školska godina	Budžet republike	Udeo učenica	Neophodan uspeh	Projektno finansiranje	Udeo učenica	Neophodan uslov	Ukupan broj
2015/16	176	65%	Odličan	510	68%	2,5–3,5	686
2016/17	150	60%	Odličan	510	65%	2,5–3,5	660
2017/18	303	63%	Vrlo dobar i odličan	500 ³⁵	67%	2,5–3,5	803
2018/19	547	60%	Odličan	303 ³⁶	-	2,5–3,5	850

35 Finansiran projekat od strane Fonda za obrazovanje Roma.

36 Ibid.

2019/20	704	-	-	-	-	-	704
---------	-----	---	---	---	---	---	-----

Tabela 4. Broj stipendija za učenike i učenice romske nacionalnosti

Iz Izveštaja o sprovođenju AP za poglavlje 23

U Izveštaju o sprovođenju AP za poglavlje 23 iz aprila 2017. godine saopšteno je da je, „radi veće transparentnosti i stvaranja jednakih uslova za upis učenika u srednju školu, izmenjen Pravilnik o upisu učenika u srednje škole“. U Izveštaju je, između ostalog, navedeno da su afirmativne mere za upis učenika iz osjetljivih grupa unapredene tako što se učenicima ne dodeljuje fiksni broj bodova (30 bodova od ukupno 100), kao u prethodnom periodu, nego 30%, odnosno 35%, u zavisnosti od toga da li porodica učenika ili učenice prima socijalnu pomoć. Kako Izveštaj navodi, ukoliko porodica prima socijalnu pomoć, učenik će dobiti dodatni podstrek od 0.5% od broja poena koje nisu ostvarili, a do maksimalnog broja bodova koji iznosi 100. „Na ovaj način se učenicima sa slabijim postignućima kao i onima koji su socijalno ugroženi pruža veća podrška za upis u srednju školu“. Prema istom Izveštaju, na osnovu primene Pravilnika o merilima i postupku za upis učenika – pripadnika romske nacionalne manjine u srednju školu, pod povoljnijim uslovima koji doprinose postizanju pune ravnopravnosti, upisano je 1.512 učenika, dok je godinu dana ranije, u školskoj 2015/16, bilo 420 upisa.

Iz Izveštaja o sprovođenju AP za sprovođenje Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2016. godinu

U Izveštaju o sprovođenju AP za sprovođenje Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2016. godinu navedeni su, između ostalog, podaci koji slede. U školskoj 2016/17. osnovne škole su ukupno prijavile 2.101 učenika romske nacionalnosti za korišćenje mera afirmativne akcije. Ukupno je upisano 1.632 učenika (840 učenika, 792 učenica).

Školska godina	Broj stipendija	Iznos u dinari-ma	Neophodan uslov	Projekt-no finansiranje	Udeo učenica	Neophodan uslov	Ukupan broj
2015/16	520	5400	Odličan	510	68%	2.,5-3,5	686
2016/17	150	5400	Odličan	510	65%	2,5-3,5	660

Tabela 5. Broj dodeljenih stipendija učenicima i učenicama

U školskoj 2015/16. dodeljeno je 520 stipendija kroz IPA 2012 za srednjoškolce romske nacionalnosti, pri čemu 176 romske dece dobija mesečne stipendije iz budžeta Srbije koje iznose 5.400 dinara. Podršku za ovih 520 stipendista pružao je 201 nastavnik-mentor, koji je prošao obuku, a u školama koje prvi put imaju stipendirane učenike izabrani su novi mentori. Učenici koji su stekli uslove primili su mesečne stipendije od po 3.900 dinara za period od septembra do januara 2015/16.

Državni stipendisti se prate kroz sistem afirmativnih mera, a na osnovu konkursa izabrani su učenici prvog i drugog razreda srednjih škola za stipendiju za školsku 2017/18. Ministarstvo prosvete dodelilo je za 2016/17. 150 stipendija romskim srednjoškolcima koji postižu odličan uspeh.

Kroz projekat „Sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije“ (Ministarstvo prosvete u partnerstvu sa COP i UNICEF), u četiri osnovne i šest srednjih škola kreiran je i proveren Sistem za rano prepoznavanje učenika u riziku od napuštanja škole (EWIS). Inicijalni rezultati projekta pokazuju da je stopa osipanja čak za 53,2% manja u odnosu na godinu pre početka sprovođenja Sistema, pri čemu srednje stručne škole beleže najbolje rezultate.

Stručno uputstvo za sprovođenje upisa u prvu godinu studija osnovnih i integrisanih studija donosi se svake školske godine i propisuje dokumentaciju koju kandidati prilažu. Kandidati konkurišu za kvotu do 1%, pri čemu moraju položiti prijemni ispit. Oni koji se prijavljuju preko Programa afirmativne akcije, a za status studenta koji se finansiraju iz budžeta, ne rangiraju se sa ostalim studentima, već zadržavaju budžetski status, ako ostvare 36 ESPB u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju. Fakultet je dužan da vodi evidenciju o studentima koji su ovako upisali studije. Ovi studenti imaju pravo na smeštaj i ishranu prema uslovima Konkursa za prijem studenata visokoškolskih ustanova u Srbiji i ustanove za smeštaj i ishranu studenata, koji se objavljuje svake godine i obezbeđuje 10% mesta za korisnike Programa afirmativnih mera.

U Izveštaju se navode i pomaci u realizaciji uključivanja u školski sistem onih Roma koji nikada nisu pohađali osnovnu školu ili su školovanje ranije prekinuli. Za ove potrebe vršena je kampanja i pripreme školskog sistema za uključivanje andragoga, ali i priprema stručnog kadra. Navedene mere preduzimaju se u okviru opšte mere unapređenja školskog sistema za mlade i odrasle koji se nisu školovali ili su napustili školu.

Iz Izveštaja o implementaciji Operativnih zaključaka sa seminara Socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od oktobra 2017. do oktobra 2019.

Na sednici Koordinacionog tela za praćenje realizacije Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u aprilu 2018. godine pokrenuta je inicijativa za uklanjanje kvota za upis romskih studenata na visokoškolske studije. Na sednici Koordinacionog tela u januaru 2019. godine iznet je plan izrade internet prezentacije ovog tela, na romskom jeziku (internet prezentacija na srpskom jeziku takođe ne postoji – prim. aut.).

Izrađena je platforma za bazu podataka o inkluziji pripadnika romske nacionalnosti na sajtu Republičkog zavoda za statistiku (<http://www.inkluzijaroma.stat.gov.rs/sr>) u okviru programa IPA 2012, a SIPRU pruža podršku u tehničkom održavanju i razvoju baze podataka. Baza ima za cilj da objedini, kao „jednošalterski“ sistem, podatke iz pet prioritetnih oblasti u okviru socijalnog uključivanja romske populacije. Baza je u funkciji od 2017. godine, a do kraja izveštajnog perioda 117 jedinica lokalne samouprave prihvatio je poziv da popuni podatke.

Izmenjen je Pravilnik o učeničkim i studentskim kreditima i stipendijama (decembar 2017.), pri čemu su ublaženi kriterijumi za osetljive društvene grupe, tako što je ukinut kriterijum uspeha za romske učenike, učenike bez oba roditelja i učenike sa invaliditetom.

Iz drugih izveštaja

Iz drugih izveštaja koji se tiču implementacije mera iz Strategije o kojoj je reč³⁷ moguće je videti širi kontekst problema u implementaciji. Svi autori pomenutih izveštaja slažu se u tome da su mere afirmativne akcije poželjne i opravdane, te da su preduslovi za njihovu primenu tokom perioda implementacije prethodne i aktuelne Strategije stvoreni, kao i da je primetno povećanje procenta romske populacije obuhvaćene obrazovnim sistemom. Problem ostaje u praćenju efekata, evidenciji, koordinaciji aktivnosti, jačanju mreže i potencijala mreže za podršku ovim merama. Problem na koji se u ovim izveštajima ukazuje jeste i neujednačenost praksi u lokalnim samoupravama. Ukazuje se i na potrebu institucionalizacije rezultata ostvarenih mera i jačanje koordinacije između nacionalnog i lokalnog nivoa. I dalje je primetan problem u vezi sa

³⁷ Izveštaji: Evropske komisije o napretku Srbije, Zaštitnika građana, Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Stalne konferencije romskih udruženja građana, Fonda za otvoreno društvo, drugih romskih i NVO za zaštitu ljudskih prava, međunarodnih organizacija, ekspertske izveštaje i drugo.

malim brojem romske dece obuhvaćene predškolskim sistemom, kao i problem velikog broja onih koji napuštaju škole, te problem izuzetno niske stopu završavanja tercijarnog obrazovanja. Postoji izražen problem segregacije u obrazovanju. Posebno zabrinjava visoka stopa nezaposlenosti Roma, ne samo onih koji se nisu školovali, nego i onih koji su se obrazovali, kao i to što se socioekonomski položaj zajednice ne popravlja u značajnoj meri, što demorališe zajednicu.

Dostupnost dokumenata

Prilikom prikupljanja podataka za ovaj deo analize, uglavnom su korišćene internet prezentacije aktera sprovođenja Strategije o socijalnom uključivanju Roma i Romkinja. Nije detektovano nijedno mesto koje ima sve potrebne podatke, ali ni mesto gde je moguće dobiti većinu podataka. Ovo se tiče čak i prikupljanja podataka o samim strateškim dokumentima, koji uključuju tekstove strategija, akcionih planova i izveštaja o sprovođenju. Naročito problem predstavlja potraga za podacima koji bi omogućili dublu proveru ispunjenosti pojedinih mera, naročito onih koji mogu statistički da se obrade.

Na internet prezentaciji Vlade Republike Srbije, na linku za strategije, postoje dugačka lista strategija koje su bile u primeni ili su i dalje aktuelne. Osim tekstova strategija, nisu dostupni akcioni planovi niti izveštaji o ispunjenosti.

Ministarstvo za evropske integracije, u delu Dokumenta, nema nijedan strateški dokument u vezi sa ovom analizom, osim izveštaja o procesu evrointegracija.

Na stranici Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, u delu o koordinacionim telima, gde su izlistana tri ovakva tela, postoji link ka stranici Koordinacionog tela za praćenje realizacije Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja. Na ovoj stranici postoje tekstovi Strategije na srpskom i engleskom jeziku, AP za 2017/18, AP za poglavljje 23, Izveštaj o sprovođenju AP za 2017. godinu, Odluka o osnivanju Koordinacionog tela, Poslovnik o radu ovog tela i beleška sa njihovog prvog sastanka, kao i operativni zaključci sa prvog Seminara o socijalnoj uključenosti Roma.

Na internet prezentaciji Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ne postoje strateška dokumenta niti izveštaji u vezi sa Strategijom o kojoj je ovde reč.

Na internet prezentaciji Kancelarije za ljudska i manjinska prava, osim Strategije i AP, nema informacija o sprovođenju mera iz AP, a informacije u vezi sa ovim aktivnostima datiraju iz 2015. godine, kada je objavljen i poslednji

izveštaj o radu ove Kancelarije. Postoje izveštaji o operativnim zaključcima sa Seminara o socijalnom uključivanju.

Na internet prezentaciji Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, moguće je naći veliki broj relevantnih dokumenata, ali oni nisu tematski razvrstani, pa je potrebno pretraživati dugačku listu. Ovde je moguće naći izveštaje o implementaciji Operativnih zaključaka, kao forme rada Seminara za socijalno uključivanje Roma i Romkinja koji se održao pet puta od 2013. godine, a poslednji put u oktobru 2019. godine. Ovaj seminar organizuje Vlada Republike Srbije u partnerstvu sa Evropskom komisijom.

RASPOLOŽIVI KAPACITETI

Finansijski i ljudski kapaciteti aktera uključenih u obrazovanje romske dece, učenika i studenata unapređeni su značajno u poslednjih deset godina, ali su i dalje veoma ograničeni. I pored redovnih obuka³⁸, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, s obzirom na ograničen budžet i ljudske resurse, vapi za dodatnim prilikama za obrazovanje i obuku onih koji su zaposleni u sistemu obrazovanja i vaspitanja, a koji bi pružili podršku romskim učenicima. Mentorska podrška bi mogla da se raširi, stipendije da budu redovnije, a proces informisanja da bude dostupniji, razumniji i blagovremeniji. Lokalna samouprava direktno zavisi od ograničenih sopstvenih sredstava i državnih transfera. Ukoliko lokalna samouprava nije nacionalno šarolika ili siromašna, vrlo će malo napora uložiti u politike podrške obrazovanju romske dece. I pored određenog nivoa zaštite prava koji se prepoznavaju u lokalnim savetima, zaštitniku građana, mobilnim timovima ili koordinatorima za romska pitanja, u praksi se pokazuje da su institucionalni okviri lokalnih samouprava vrlo slabi, najčešće iz finansijskih razloga. Opštine u Vojvodini značajno su naprednije u sprovođenju politika podrške romskoj zajednici. Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine nedostaju ključni kapaciteti u vezi sa velikim brojem mišljenja i zahteva koje treba obraditi kako bi se obezbedila finansijska podrška romskim učenicima i učenicama, kao i izdavale preporuke o nacionalnom statusu onim studentima koji žele da koriste kvote prilikom upisivanja željenih visokih škola i fakulteta, a čiji je osnivač Republika Srbija. Na kraju, organizacijama civilnog društva i romskim udruženjima neophodna je dodatna podrška domaćih i međunarodnih finansijskih instrumenata kako bi ključne informacije prosleđivali zajednici, roditeljima, zakonskim zastupnicima i deci na održiv, jasan, blagovremen i adekvatan način. Pored diseminacije informacija, organizacije civilnog društva spona su između romske zajednice, lokalne samouprave i državne uprave, ali i važan činilac u podršci zajednici prilikom razumevan-

38 Katalog stručnog usavršavanja zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja <http://zuov-katalog.rs/>

ja procedura, državnog aparata i obrazovnog sistema. Projekti koje sprovode organizacije civilnog društva, uključujući posebno romske organizacije, raznovrsni su i komplementarni sa strategijom socijalne inkluzije Roma, te je važno dodatno unaprediti održivost organizacija, njihovih programa i projekata kroz lokalnu, republičku i međunarodnu finansijsku podršku.

Pitanje socijalne inkluzije pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine multiresorno je pitanje, a ministarstvima zaduženim za pitanja obrazovanja, socijalne politike i zapošljavanja na raspolaganju su finansijski i ljudski resursi daleko veći nego drugim akterima. I pored zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja, zaposlenih u osamnaest školskih uprava, razvijenog kurikulumu za obrazovanje pedagoških asistenata, obuke mentora, sistema finansijske podrške učenicima i studentima, neophodni su dodatni resursi pre svega u procesu obuke i obrazovanja šireg nastavnog kadra, ne bi li se školsko okruženje učinilo inkluzivnijim. Uvođenje pedagoških asistenata u predškolske ustanove i osnovne škole povećalo je procenat romske dece u dva nivoa obrazovnog sistema. Na osnovu Izveštaja o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, koji je objavljen u maju 2019. godine, a odnosi se na 2018. godinu, u obrazovnom sistemu angažovan je 261 pedagoški asistent, i to 221 u osnovnim školama i 40 u predškolskim ustanovama. Međutim, njihova finansijska stabilnost dovodi se često u pitanje. Često su angažovani na kraćim ugovorima, sa prekidima i po nekoliko meseci, što vodi i osipanju kadra. Uprkos navedenom izveštaju koji nam daje podatke o 229 pedagoških asistenata čija se sredstva za zarade crpe iz budžeta Republike, a 32 iz budžeta lokalnih samouprava, preovladava nestalnost njihovog angažovanja, što utiče na posvećenost zaposlenih i na njihovo osipanje, a posledično na kvalitet podrške romskoj deci u navedenim nivoima obrazovanja. Da je rešavanje izazova urgentno, sugeriše podatak iz Izveštaja da je „angažovanjem novih pedagoških asistenata obuhvaćeno oko 6000 učenika iz romskih porodica, dece koja žive u podstandardnim naseljima i preko 1100 učenika koji se obrazuju po individualnom obrazovnom planu.”³⁹ Iako je od „sistemskog uvođenja afirmativnih mera upisa u srednje škole (od školske 2005/06. godine zaključno sa školskom 2018/19. godinom) upisano 8.324 učenika (od toga 55% devojčica)”⁴⁰, finansijska podrška posebno namenjena i prilagođena uspehu romske dece relativno je nov vid podrške. Od ukupno 24.000 prijavljenih učenika srednjih škola u školskoj 2018/19. na Konkurs za dodelu stipendija sa potvrdom Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine prijavilo se 963 učenika i učenica, a dodeljeno je 544 stipendija. Ilustracije radi, u 2018/19. akademskoj godini, za koju imamo podatke, od 158 studenata koji su se prijavili sa preporukom Nacionalnog saveta stipendiju je dobilo 115, a studentski

39 Godišnji izveštaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, maj 2019.

40 Isto.

kredit svega 18 romskih studenata. U oba slučaja finansijska podrška iznosi 8.400 dinara mesečno.

Na osnovu Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Nacionalni savet romske nacionalne manjine ima ovlašćenja da „učestvuje u odlučivanju ili da samostalno odlučuje o pojedinim pitanjima iz oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma u cilju ostvarivanja kolektivnih prava nacionalne manjine na samoupravu u tim oblastima“.⁴¹ U praksi se pokazalo da je potrebno imati mehanizam kojim će se obezbediti da afirmativne mere namenjene romskim učenicima budu zaista i korišćene od strane romskih učenika. Nacionalnom savetu dodeljena je nadležnost izdavanja preporuke o vezama sa romskom zajednicom. Ova nadležnost neophodna je za korišćenje afirmativnih mera, a ranije mogla da je izdavana potvrda romskog nacionalnog porekla. Od potonjeg se odustalo zbog zakonske (ne)nadležnosti Saveta da izdaje potvrde o nacionalnom poreklu. Roditelji, učenici i studenti nemaju pravo žalbe na preporuku. Primećeno je odsustvo pisanih i javno dostupnih kriterijuma o vezama sa romskom nacionalnom zajednicom na osnovu koga Nacionalni savet odlučuje o preporuci. Iako postoji grupa kriterijuma koja se neformalno koristi za utvrđivanje veza sa zajednicom (do skoro utvrđivanje romskog porekla), ni jedan od njih ne može biti determinanta sigurne veze i teško je prenebregnuti lično izjašnjavanje osobe o pripadnosti određenoj nacionalnoj zajednici. Zbog toga se ova odluka svodi na poznanstva, kontakte i veze koji nisu uvek objektivne prirode i često mogu biti, uzimajući u obzir bliske veze u okviru lokalnih romskih zajednica, obojene pristrasnostima i ličnim zamerkama. Iako nema podataka, ovakav način donošenja odluka može biti problematičan na dvojak način: pripadnicima romske nacionalne manjine može biti onemogućeno da ostvare svoje pravo na primenu afirmativne mere, ukoliko ne postoji volja Nacionalnog saveta da preporuka bude izdata. Navedeno može biti uzrokovano nedovoljnim brojem dokaza na osnovu kojih Nacionalni savet donosi zaključak o statusu tražioca preporuke ili ličnim preferencijama i interesima kontakt osobe koju Nacionalni savet konsultuje u vezi sa određenim tražiocem preporuke. Ovakvu mogućnost trenutni saziv Nacionalnog saveta odbacuje i kategorički tvrdi da nijedan od tražilaca preporuke nije oštećen. Drugi vid potencijalnog izazova prepoznaće se u sledećem: neromski učenici/studenti mogu da koriste afirmativne mere koje nisu namenjene njima, ukoliko dobiju preporuku od Nacionalnog saveta, što može da bude uslovljeno dobrim kontaktima sa zaposlenima ili članovima Nacionalnog saveta.⁴² Nacionalni savet u dopisu od 21. oktobra 2020. ističe: „da su eventualne zloupotrebe, ako

41 Član 1a, Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US, 55/2014 i 47/2018.

42 Navedeni zaključak nije rezultat utvrđenih radnji i procesa već predočavanje potencijala za nastanak korupcije ili trgovine uticajem u skladu sa uputstvima za izradu Plana integriteta Agencije za sprečavanje korupcije, bez namere da se u pitanje doveđe integritet kontakt osoba i članova Nacionalnog saveta.

bi se i događale u prošlosti za vreme upisa na visoke škole i fakultete, kao i pri prijavljivanju za stipendije, u prethodnom periodu smanjene na minimum.”⁴³ Još jedna nedoslednost u procesu jeste neuniformisanost zahteva/molbe koja se podnosi Nacionalnom savetu, kao i činjenica da se preporuke lakše i brže dobijaju ukoliko je u to uključen i predstavnik lokalne organizacije/član Nacionalnog saveta, odnosno pojedinačni aktivista. Romski učenici i njihovi roditelji mogu odustati od traženja preporuke od Nacionalnog saveta, obeshrabreni činjenicom da nisu sigurni u kom formatu i na koji način treba da pošalju molbu. Formiranje jednostavnog obrasca koji će od učenika i njihovih roditelja zahtevati minimalan napor pojednostavilo bi proces, a Nacionalni savet bi dobio sve potrebne podatke. Iako je svakako od koristi to što predstavnici organizacija, aktivisti i članovi saveta pomažu romskim učenicima pri dobijanju preporuke, činjenica da ti učenici dobijaju preporuku brže i lakše stavlja u nepravedan položaj one koji su samoinicijativno pokrenuli ovaj proces.

Prema navodima Nacionalnog saveta, Savet ima: „veoma rasprostranjenu mrežu saradnika na teritoriji cele Srbije. Savet broji 35 članova Skupštine, ali na raspolaaganju su mu i dugogodišnji romski aktivisti koji imaju jasan i tačan uvid u strukturu lokalnog romskog stanovništva. Takođe, Nacionalni savet ima odličnu saradnju sa ustanovljenim i dugogodišnjim lokalnim mehanizmima za sprovođenje inkluzije Roma u loklanim samoupravama (koordinatori za romska pitanja, romski pedagoški asistenti, zdravstvene medijatorke).”⁴⁴ Ipak, Nacionalnom savetu bi koristila dodatna podrška republičkog budžeta, domaćih i međunarodnih donatora i stručne zajednice kako bi razvio institucionalnu memoriju, dobru praksu i standarde poslovanja u nadležnostima koje su mu zakonom poverene. Sa troje stalno zaposlenih, Savet ima sledeće obaveze: 1. da godišnje pregleda spisak od oko 2000 učenika prijavljenih za učeničke stipendije, 2. da doneše odluku o tome koji učenici će biti preporučeni za razmatranje za dobijanje stipendija, te 3. da pregleda molbu svakog tražioca preporuke ponaosob i utvrdi da li preporuka treba biti izdata. Pri rastućem obimu posla, uz stalno povećanje broja zahteva, postavlja se pitanje da li će ljudski resursi Nacionalnog saveta uopšte odgovoriti i koliko brzo i efikasno mogu odgovoriti na sve zahteve. Pravni okvir razmene podataka o ličnosti između nadležnog ministarstva i Nacionalnog saveta nije najjasniji, a kapaciteti čuvanja podataka i njihove obrade mogli bi biti transparentniji.

Od 2005. godine, kada počinje prva Dekada Roma u Srbiji, uveden je i novi oblik podrške inkluziji Roma u vidu koordinatora za romska pitanja, angažovanih na nivou lokalnih samouprava. Uloga koordinatora zamišljena je tako da obuhvata „pomoći lokalnim samoupravama u razvoju i sprovođenju kako postojećih tako i novih politika za inkluziju Roma, usvajanju, prikupljanju i analiziran-

43 Dopis Stručne službe Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine autoru analize od 21. oktobra 2020.

44 Isto.

ju podataka o socioekonomskim potrebama kao osnove za izradu i praćenje lokalnih strateških dokumenata u vezi sa inkluzijom Roma, sproveđenju i praćenju mera za inkluziju Roma definisanih akcionim planom, promociji uključivanja pripadnika romske zajednice u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite i stanovanja, izveštavanju o projektnim aktivnostima unapređuju sektorsku i međusektorskiju saradnju lokalnih pružalaca usluga, pospešuju komunikaciju između romske zajednice i lokalne administracije i pružaju podršku organizacijama civilnog društva koje se bave inkluzijom Roma na lokalnom nivou".⁴⁵

Ovako definisani poslovi koordinatora za romska pitanja veoma su široki i, iako je ovaj instrument u suštini zamišljen kao efikasna operativna spona između romske zajednice i državnog aparata, brojni su razlozi zbog kojih u praksi nešto slabije funkcioniše. Pre svega, osnovi po kom su koordinatori za romska pitanja u jedinicama lokalne samouprave angažovani različiti su (ugovor o radu, ugovor o delu, volonterski ugovor, odlukom), a razlikuju se i nazivi njihovih radnih mesta. Finansiranje ovih poslova nije jednoobrazno, pa se neki koordinatori finansiraju iz lokalnih budžeta, drugi projektnim putem ili preko međunarodnih organizacija. Neujednačena praksa dovodi i do nejednakog položaja romskih koordinatora, ali i do nemogućnosti kontinuiranog i kvalitetnog obavljanja poslova. Sve ovo može negativno uticati na njihovu motivisanost i posvećenost dužnostima koje zahtevaju njihovu potpunu angažovanost. Koordinatori za romska pitanja povezani su u Mrežu za romska pitanja, koja funkcioniše u okviru Stalne konferencije gradova i opština i koja održava godišnje sastanke. Zaključno sa 2020. godinom, održano je osam ovakvih sastanaka, a prema poslednjim dostupnim podacima sa sajta Kancelarije za ljudska i manjinska prava iz 2016. godine, tada je na teritoriji Republike Srbije bilo angažovano 76 koordinatora za romska pitanja.

Romske organizacije

Organizacije civilnog društva koje su u potpunosti ili većinom sačinjene od romskih članova i članica, a bave se pitanjima obrazovanja, kulture, zdravlja, stanovanja i drugim pitanjima od važnosti za zajednicu, po pravilu je teško popisati. Medija centar iz Beograda za potrebe projekta Problem zdravlja Roma i mediji u Srbiji sačinio je listu od 229 romskih organizacija od Ade do Žitišta. Međutim, ukupan broj registrovanih romskih organizacija u Agenciji za privredne registre nije bilo moguće utvrditi, jer zbog zakonskih okvira sama Agencija ne može voditi spiskove organizacija po nacionalnoj pripadnosti.

Analizirali smo romske organizacije, partnere Fondacije za obrazovanje Roma, koje važe za aktivnije organizacije u svojim zajednicama. Većina organizacija

45 Dostupno na internet prezentaciji *Baze podataka za praćenje mera za inkluziju Roma*

nema zaposlena lica. Organizacije imaju promet do dva miliona dinara na godišnjem nivou, ograničene prostorne kapacitete, pate od hronične nesigurnosti i oslonjene su na volonterski rad osnivača koji su najčešće nezaposleni, odnosno angažovani na sezonskim poslovima, zaposleni u nekoj od lokalnih institucija ili u školama. Deo organizacija uspeva da zaposli mlade preko različitih programa podrške lokalnih zajednica, javnih radova ili službi za zapošljavanje, ali su ti angažmani kratki. Organizacije u najvećim gradovima (Beograd, Novi Sad, Niš i Kragujevac) imaju nešto stabilniju infrastrukturu, redovnije projektne, stalno zaposlene i veći pristup zajednici. Retki su primeri organizacija koje imaju pet i više zaposlenih i godišnji promet veći od deset miliona dinara. Primećena je slaba komunikacija među organizacijama iz istog grada, ali i povećan napor organizacija za stvaranje međumesnih partnerstava, uglavnom uslovljenih podrškom međunarodnih donatora.

Analizom finansijskih izveštaja dostavljenih Agenciji za privredne registre, odnosno bilansa stanja i uspeha dela romskih organizacija u deset gradova u Srbiji u periodu od 2016. do 2019. godine, primećuje se nestabilnost prihoda i značajne promene iz godine u godinu. Kako se organizacije projektno finansiraju, najčešće od strane međunarodnih donatora, godišnji promet je uslovljen odobravanjem istih. Bilansi stanja sugerisu da su organizacije slabo razvijene i da najčešće zavise od jednog izvora finansiranja, što ih čini nestabilnim i što onemogućava razvoj ljudskog kapitala, a posledično i podršku zajednici. Veća je verovatnoća da bi se organizacije razvijale ukoliko bi postojala komitovana višegodišnja podrška od strane donatora. Finansijska podrška mora biti praćena stručnom pomoći, redovnim izveštavanjem i razvojem konkretnih veština, nephodnih za upravljanje organizacijom.

DOPRINOS FONDACIJE ZA OBRAZOVANJE ROMA

Fondacija za obrazovanje Roma (FOR) prepoznaće dve važne dimenzijske podrške obrazovanja mladih Roma, te ih obrađuje kroz različite programe koje neposredno ili posredno, u saradnji sa partnerima, sprovodi. Prva se odnosi na pomoć, podršku i asistenciju u učenju i prepoznata je i na državnom nivou kroz proces uvođenja i održavanja sistema pedagoških asistenata u periodu predškolskog uzrasta i osnovnog obrazovanja. Dešava se i da romski učenici koji se oslanjaju na pomoć pedagoških asistenata i vrlo često upravo uz njihovu asistenciju i motivaciju upisuju srednje škole tokom sekundarnog obrazovanja najednom ostaju bez ikakve dodatne podrške u vidu bilo kakvog mentorskog rada. Srednja škola sa sobom može nositi i izmeštanje iz sredine u kojoj je do tada učenik živeo, kao i potrebu da se učenik dodatno angažuje pri obavljanju svojih školskih zadataka, ukoliko se radi o usmerenom srednjem obrazovanju određenih profila. Pored toga, srednje škole u Srbiji još uvek pohađa daleko manji broj učenika romske nacionalnosti nego što je to slučaj sa ustanovama osnovnog obrazovanja, pa su romski učenici neretko jedini predstavnici svoje nacionalne zajednice u razredu, što može dodatno otežati period prilagođavanja.

Svi ovi faktori zajedno rezultiraju većom potrebom Roma koji upišu srednju školu za dodatnom podrškom prilikom učenja, te prilikom generalnog uvođenja u srednjoškolski sistem. Zbog toga je Ministarstvo donelo novi Pravilnik o pedagoškom i andragoškom asistentu, kojim je propisano uvođenje asistenata i u srednje škole. Sprovođenje ove mere u mnogome zavisi od Ministarstva finansija, koje bi trebalo da odobri angažovanje novih ljudi u sistemu. U međuvremenu, Fondacija za obrazovanje Roma sprovodi mentorski program, u okviru kojeg zaposleni u srednjim školama postaju individualni mentorji romskim učenicima od prvog razreda srednje škole. Iako se radi o predmetnim nastavnicima, stručnim saradnicima ili direktorima, isti nisu zaduženi samo za oblasti kojima se usko bave, već za opšti uspeh i integrisanost romskog učenika koji je deo mentorskog programa. Vrsta i dinamika mentorske podrške mogu se individualno kreirati u zavisnosti od potreba koje učenik ispoljava. Postoji pet osnovnih vrsta podrške koju mentor može pružati učeniku: 1) pomoć u učenju; 2) kontrola ocena i domaćih zadataka; 3) kontrola uspeha postignuća; 4) uključivanje učenika u dopunska/dodatnu nastavu; 5) uključivanje učenika u vannastavne aktivnosti. Dinamika pružanja podrške i pomoći može biti na svakodnevnom ili nedeljnem nivou.

Za izbor mentora zadužena je uprava školske ustanove u okviru koje je mentor zaposlen. Mentor su u obavezi da pišu četiri kvartalna izveštaja, kojem se

pridodaje i peti, u slučaju da mentor u svom programu ima učenika koji u toku avgusta tekuće godine polaze razredni ispit. Period na koji je mentor angažovan zavisi od dužine trajanja školovanja učenika u mentorskem programu, a ukoliko su u nekom momentu svi učenici koji su bili u programu jednog mentora završili ili prekinuli svoje školovanje, angažman tog mentora prestaje. Broj angažovanih mentora varira u zavisnosti od školske godine, a analizom dostupnih statističkih podataka može se primetiti da se progresivno smanjivao u poslednje četiri školske godine, pa je, na primer, u 2019/2020. godini angažovano gotovo 50% manje mentora nego u školskoj 2016/2017. godini. Valja napomenuti da se broj mentora smanjio i zbog kašnjenja programa IPA 2014 tokom dve školske godine, pa je FOR radio samo sa stipendistima koji su bili u mentorskem programu prethodnih školskih godina.

Školska godina	Centralna Srbija	Vojvodina	Južna Srbija	Ukupno
2016/17.	61	57	63	181
2017/18.	51	56	67	174
2018/19.	36	40	58	134
2019/20.	23	26	43	92

Tabela 6. Broj i raspored mentora

Drugi vid podrške obrazovanju mlađih Roma koji FOR prepoznaće kao značajan materijalnog je karaktera. Navedeno se temelji na logičnoj premisi da je potrebno učenicima obezbediti makar minimum sredstava za osnovne i lične potrebe, ne bi li se njihovo interesovanje moglo u potpunosti usmeriti na školovanje. Ovakva sredstva mogla bi poslužiti i kao svojevrsna motivacija, ne samo finansijska već i moralna, za nastavak, unapređenje uspeha tokom školovanja i za završavanje srednjoškolskog i univerzitetskog obrazovanja. Stoga FOR sprovodi stipendijske programe namenjene učenicima srednjih škola i fakulteta, koji se sprovode kroz odvojene programe i po metodologijama koje se razlikuju u nekim bitnim segmentima.

Stipendijski program koji je FOR sprovodio od 2016/2017. do školske 2019/2020. godine, kada ga je Ministarstvo prosvete preuzele, uključivao je dodeljivanje stipendija učenicima srednjih škola romske nacionalnosti na teritoriji cele Srbije. Sprovođen je u vidu javnog konkursa sa jasno definisanim uslovima, kao što su sledeći: 1. učenik mora da bude državljanin Republike Srbije romske nacionalnosti, te da nije korisnik nijednog drugog programa učeničkih stipendija i kredita koji se isplaćuju iz državnog budžeta, 2. kandidat mora da bude redovni učenik prvi put upisan u prvi razred srednje škole tekuće godine, koji je u prethodno završenom razredu imao prosečnu ocenu između 2,50 i 3,50, odnosno najmanje ocenu 3 iz vladanja. Može se primetiti

da je, za razliku od drugih stipendijskih programa namenjenih srednjoškolcima i usmerenih ka učenicima sa najboljim rezultatima, ovde fokus na grupi romskih učenika koji ne postižu rezultate koji bi ih, možda, motivisali da završe sekundarno obrazovanje ili nastave školovanja. Zbog navedenog, ovakvo stipeendiranje predstavlja svojevrstan način motivacije i zadržavanja ovih učenika u školskom sistemu, kao i podsticaj za poboljšanje postignutih rezultata.

Kako postoji određen broj stipendija koji se može dodeliti na godišnjem nivou, što zavisi od dostupnih budžetskih sredstava, utvrđeni su kriterijumi u odnosu na koje se prijavljeni učenici rangiraju u okviru jedinstvene rang liste. Među kriterijumima su, tim redosledom: opšti uspeh ostvaren u prethodnoj školskoj godini, ocena iz vladanja, broj neopravdanih izostanaka i broj opravdanih izostanaka.

Nakon što, na osnovu rezultata konkursa, učenici postanu primaoci stipendija, odnos između davaoca i primaoca stipendije definiše se ugovorom koji obavezuje primaoca stipendije, odnosno učenika, da učestvuje u mentorskom programu, te da zadrži ili poboljša prethodno ostvaren uspeh u školskim rezultatima, kao i da ostane u redovnom sistemu školovanja. Ovi učenici takođe ulaze u mentorski program, te je, kroz izveštaje od strane mentora, FOR u mogućnosti da prati razvoj i napredak rezultata i integrisanosti učenika. Ukoliko ispunе navedene uslove, učenici ostvaruju pravo da budu korisnici stipendije i u toku naredne školske godine. Ukoliko, međutim, zadati uslovi nisu ispunjeni, učenik gubi pravo na dalje stipeendiranje, a ukoliko dođe do toga da razred ne završi sa pozitivnim uspehom, ne isplaćuje mu se poslednja rata stipendije.

Iznos ukupne stipendije koja se isplaćuje svakom učeniku bio je, u okviru poslednjeg ciklusa stipendijskog programa, 39.000 dinara, u deset mesečnih rata, što bi značilo da je mesečna stipendija koju prima svaki učenik 3.900 dinara. Meseci jul i avgust, kao meseci u toku kojih učenici ne pohađaju nastavu, nisu obuhvaćeni stipendijskim periodom.

Stipendijski program koji je FOR oformio za studente romske nacionalnosti na teritoriji Republike Srbije dvojakog je karaktera, odnosno stipendije se do deluju u okviru Romskog memorijalnog programa univerzitetskih stipendija i Romskog zdravstvenog stipendijskog programa. Cilj ovih programa jeste stvaranje kritične mase Roma sa visokim obrazovanjem koji su ne samo akademski građani svoje države, već i aktivni članovi u okviru svojih nacionalnih zajednica, odnosno oni koji imaju i neguju jake veze sa romskim poreklom i nasleđem. Za prvi od ova dva programa mogu se prijaviti studenti svih obrazovnih profila, iako se prednost daje prirodnim naukama, interdisciplinarnim naukama, medicinskim i pedagoškim oblastima, pravima i pravnim naukama, dok je drugi namenjen samo studentima školskih ustanova medicinske struke.

Osim ispunjavanja osnovnog uslova, a to je da budu redovni studenti na nekoj od godina studija na dodiplomskim, master ili doktorskim studijama (uz isključenje obnovljenih godina), studenti koji apliciraju moraju da ispune i kriterijum aktivnosti i angažovanosti u svojima lokalnim i nacionalnim zajednicama, a zarad ispunjavanja opšteg cilja ovog programa da će stipendisti po završetku studija i ostvarenju karijernog uspeha doprineti jačanju romske zajednice. Zbog toga je, pored dokumenta kojima se potkrepljuju osnovni podaci, potrebno da kandidati dostave CV i motivaciono pismo, ali i bilo koji dokaz o volonterskim aktivnostima u okviru romskih zajedница. Sam selekcioni proces preciziran je tekstom konkursa, detaljan je i zahtevan, a od kandidata u pojedinim slučajevima zahteva i prisustvo na individualnim intervjuiima, nakon što prođu primarni krug selekcije.

Kod kandidata koji obnavljaju korišćenje stipendije, odnosno onih koji su i u prošoj akademskoj godini bili korisnici stipendijskog programa, jedan od osnovnih kriterijuma za ponovno ostvarivanje prava na korišćenje stipendije jeste uspeh postignut u akademskoj godini tokom koje je stipendija korišćena.

Mesečni iznos stipendije jeste 80 evra po mesecu u akademskoj godini, s tim što postoji mogućnost i da FOR, u slučaju dostupnosti budžetskih sredstava, pokrije u potpunosti ili deo školarine pojedinih studenata koji se za ovu mogućnost prijave.

Što se Romskog zdravstvenog stipendijskog programa tiče, iako su primarna načela i ciljevi kojima se teži kroz Romski memorijalni program univerzitetskih stipendija zajednički, primetna je i težnja ka reformisanju medicinskog sistema iznutra, kao široko korišćenog državnog sistema od strane građana romske nacionalnosti, a sa ciljem sprečavanja kršenja ljudskih prava Roma. Iako je kategorisan kao studentski stipendijski program, može biti namenjen i učenicima srednjih stručnih medicinskih škola. Prava i obaveze korisnika stipendije ne razlikuju se bitno od prethodno opisanih.

Školska godina	RMPUS	RZSP	Ukupno
2014/15	76	26	102
2015/16	69	27	96
2016/17	80	19	99
2017/18	82	16	98
2018/19	43	11	54
2019/20	66	1	67
			516

Tabela 7. Broj dodeljenih stipednija studentima i studenkinjama romske nacionalnosti

REAKCIJE ZAJEDNICE, IZAZOVI I MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA MERA

Tokom jula 2020. obavljeni su razgovori u vezi sa primenom afirmativnih mera sa predstavnicima organizacija kao što su: Vojvođanski romski centar, Kulturni centar Roma, Gypsy Soul, Romanipen, Ruke prijateljstva, Romani cikna, Avnutipe, Romsko studentsko udruženje, Indigo, Edukativni centar Roma, Udruženje Roma Zaječar, te sa Nacionalnim savetom romske nacionalne manjine. U nastavku ove studije analiziran je prikaz radnji i procesa, potrebnih i praktikovanih kako bi afirmativne mere predviđene odgovarajućim pravnim okvirom bile primenjene. Prikaz je sastavljen na osnovu iskaza predstavnika gore navedenih organizacija i neposrednim uvidom u primere potrebnih dokumenta i u sam proces upisivanja u srednje škole. Predstavljen je hronološki, prema stepenima obrazovanja, od predškolskog uzrasta do visokoškolskih ustanova. Uočene su nedoslednosti, izazovi i propusti u praksi, kao i prostori za zloupotrebu, ali i potencijali za unapređenje korišćenja afirmativnih mera.

Predškolski uzrast

Predškolsko obrazovanje i vaspitanje (POV) namenjeno je deci od šest meseci do polaska u osnovnu školu.⁴⁶ Predškolsko obrazovanje podeljeno je u tri celine u zavisnosti od uzrasta dece. Razlikuju se jaslice (za decu od šest meseci do tri godine), vrtić (za decu od tri godine do pet i po godina) i pripremni predškolski program. Pripremni predškolski program (PPP) traje devet meseci, i prvi je deo obaveznog obrazovanja⁴⁷, a obuhvata decu uzrasta između pet i po i šest i po godina. Dok su jaslice i vrtić opcioni i zavise od odluke roditelja.

Iako nije predmet ove analize, formalni proces obrazovanja u Srbiji, kako je regulisano zakonom, počinje od pripremnog predškolskog programa. U svim posećenim mestima zabeležen je porast broja romske dece upisane u PPP. Uprkos tome što predškolsko obrazovanje predstavlja jedan od ključnih elemenata ranog razvoja deteta, prema Regionalnom istraživanju o položaju Roma na zapadnom Balkanu, tek oko 17% dece iz romskih naselja uzrasta od 3 do 6 godina pohađa obrazovni program pre početka osnovne škole.⁴⁸ Drugi podaci pokazuju da je stanje u predškolskom uzrastu u Srbiji generalno loše: „sa oko 50% dece koji pohađa predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Srbija ima jedan od najnižih obuhvata u Evropi, dok je participacija dece iz osetljivih grupa,

46 Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Sl. glasnik RS”, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon i 10/2019)

47 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon i 6/2020)

48 Regional Roma Survey 2017: Country fact sheets – Serbia, UNDP 2018, dostupno na: <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html>

posebno romske dece, dece koja žive u siromaštvu i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom čak i niža (romska deca 5,7%, deca u najsiroromašnijim porodicama 9%)".⁴⁹ Situaciji doprinosi to što praksa za upisivanje i pohađanje predškolskog programa nije ujednačena, pri čemu u najvećem broju slučajeva lokalne romske organizacije vrše informisanje roditelja i pružaju asistenciju prilikom procesa upisa, posebno kada je u pitanju prikupljanje dokumentacije. U pojedinim predškolskim ustanovama postoje pedagoški asistenti koji se finansiraju iz budžeta lokalnih samouprava i oni prate razvoj romske dece do upisa u osnovnu školu. S obzirom na to da su finansijska sredstva potrebna prilikom opremanja deteta za pohađanje predškolske ustanove, za sam transport i plaćanje užine, evidentno je da deca najčešće ne pohađaju predškolski program zbog loše finansijske situacije porodice.

Na nivou države nisu predviđene eksplizitne olakšice za romsku decu u ovom smislu, ali postoje određene mere na nivou lokalnih samouprava na osnovu kojih se obezbeđuje besplatna užina. Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu daje mogućnost prioritetnog upisa socijalno ugroženim i deci „iz socijalno nestimulativnih sredina”, ali ne i eksplizitno romskoj deci, što ostavlja prostora za tumačenje.⁵⁰ Postoje i olakšice predviđene Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁵¹, te one u skladu sa članom 50. Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju⁵², kojima se ističe da pravo na besplatan boravak deteta u predškolskoj ustanovi može da ostvari roditelj, zakonski zastupnik, odnosno, hranitelj 1. deteta iz materijalno ugrožene porodice (porodica koja ostvaruje pravo na dečiji dodatak ili pravo na novčanu socijalnu pomoć), 2. deteta bez roditeljskog staranja, 3. deteta sa smetnjama u razvoju. Važno je napomenuti da se izuzimanje od obaveze plaćanja uređuje u skladu sa Zakonom o finansijskoj podršci porodici s decom⁵³, a način i uslove regresiranja troškova utvrđuje nadležni organ jedinice lokalne samouprave. Pored navedene grupe dece, pravo na regresiranje troškova boravka deteta u predškolskoj ustanovi, a na osnovu pravilnika koji donosi jedinica lokalne samouprave o načinu i uslovima regresiranja troškova boravka dece u predškolskoj ustanovi, mogu da ostvare i porodice za treće i svako naredno dete kao i dete samohranog roditelja. Takođe, unutar same predškolske ustanove postoji spektar podrške za svako dete, a za decu iz romske populacije i podrška pedagoškog asistenta.

49 Pavlović Brenešelović, Krnjaja: Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.

50 Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu („Sl. glasnik RS”, br. 44/2011).

51 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon i 6/2020).

52 Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (Sl. glasnik RS, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon i 10/2019).

53 Zakon o finansijskoj podršci porodici s decom (Sl. glasnik RS, br. 113/2017 i 50/2018).

Pored ovoga, na osnovu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, deca iz osjetljivih društvenih grupa mogu da se upisu u školu bez dokaza o prebivalištu roditelja i potrebne dokumentacije, a sa dostavljenim dokazom o zdravstvenom pregledu deteta.

Nisu identifikovane konkretnе afirmativne mere za upis i pohađanje dece u predškolskom uzrastu, ali iz razgovora sa pomenutim organizacijama vidljiv je problem obuhvaćenosti romske dece, što potvrđuju i zvanični izveštaji. Iako ne postoje afirmativne mere jer upis u predškolsko obrazovanje nije uslovljen nekim prethodnim uspehom u obrazovanju i ne polaze se nikakav ispit, važno je napomenuti da postoje mogućnosti da se ostvare određena prava. Značajan faktor je opet dostupnost informacija, a realna prepreka za upis u predškolsku ustanovu je i to što nema dovoljno mesta za svu decu, te prioritet dobijaju roditelji koji su zaposleni.

Dodatan izazov koji se javlja, posebno u manjim mestima u kojima je lošija ekonomска situacija u odnosu na republički prosek, jesu migracije roditelja, što sprečava upis u predškolske ustanove. Međutim, iz izjava sagovornika razumeli smo da upis u osnovnu školu vrši čak iako nije ispunjen uslov završetka pripremnog predškolskog programa odnosno obavezno pohađanje programa godinu dana pred polazak u osnovnu školu.

Osnovna škola

Prema informacijama dobijenih od navedenih organizacija, upis romske dece u osnovne škole umnogome je olakšan u odnosu na period od pre deset i više godina jer sada roditelji pružaju manji otpor i najveći broj romskih roditelja želi da im deca pohađaju osnovnu školu. Upis dece u osnovne škole najlakše se odvija tamo gde postoji komunikacija između predškolskih ustanova i osnovnih škola, posebno ako u obe ustanove postoje pedagoški asistenti. Iako je pohađanje pripremnog predškolskog programa obavezno zakonom, u osnovne škole upisuju se i romska deca koja ga nisu pohađala. Prilikom upisa u osnovne škole, ispunjava se dokument sa osnovnim podacima o učeniku na kojem roditelji mogu, ukoliko to žele, po prvi put u toku školovanja deteta da se zvanično izjasne kojoj nacionalnosti pripadaju. Ovo izjašnjavanje ne utiče na izjašnjavanja tokom kasnijih godina školovanja. Određene mere predviđene su prilikom upisa učenika u osnovnu školu – ukoliko se afirmativne mere ovom analizom formulišu kao mehanizmi podrške, onda postoje u većem broju, a najveći broj odnosi se na podršku tokom školovanja⁵⁴, dok je Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u članu 55. definisano da deca iz osjetljivih društ-

⁵⁴ O postojećim merama podrške videti više u: Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju za period od 2015. do 2018. godine.

venih grupa mogu da se upišu u školu bez dokaza o prebivalištu i potrebne dokumentacije, a sa dostavljenim dokazom o zdravstvenom pregledu deteta.⁵⁵

Tokom samog osnovnog školovanja, identifikovana je jedna afirmativna mera, i to **dodeljivanje besplatnih udžbenika**.⁵⁶ Pravo na besplatne udžbenike nije, međutim, strogo namenjeno pripadnicima romske zajednice, već grupi korisnika socijalne pomoći i učenicima koji su treće ili četvrtu dete u porodici. Da bi romski učenik ostvario pravo na besplatne udžbenike, potreбno je da njegovi roditelji prilože potvrdu odnosno rešenje iz Centra za socijalni rad o primanju socijalnu pomoći. Međutim, praksa nije ujednačena u svim lokalnim samoupravama pa se dešava da nisu svi udžbenici dostupni učenicima. Udžbenike koji nedostaju, iz različitih razloga, roditelji u nekim slučajevima nabavljaju od starijih generacija, lokalnih nevladinih organizacija ili moraju da ih kupe.

U zavisnosti od lokalne samouprave, dodatne pogodnosti su moguće – subvencionisani lokalni prevoz ili užina, u celosti ili delimično. Tako u Kruševcu učenici plaćaju 50% od ukupne cene užine, dok se u Pančevu ovaj trošak subvencionise u potpunosti. U Lebanu, lokalna samouprava preko lokalne romske organizacije pomaže u plaćanju troškova lokalnog prevoza, ali se veoma kasni sa uplatama, dok u Nišu to radi direktno lokalna samouprava. Drugim rečima, praksa na lokalnom nivou u vezi sa subvencijama za udžbenike, prevoz i užinu se veoma razlikuje jer je u direktnoj vezi sa lokalnim politikama i raspoloživim sredstvima lokalne samouprave.

Pitanje segregacije prožima se u strategijama, izveštajima i pravilnicima, a praksa se razlikuje od intencije desegregacije obrazovanja koju izvršni organ sprovodi u okviru reforme inkluzivnog obrazovnog sistema. Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vredjanja ugleda, časti ili dostoјanstva ličnosti⁵⁷ *anticiganizam* definiše kao „poseban vid rasizma usmeren prema romskom narodu”, čija je ideologija „zasnovana na istorijski pothranjenim idejama o rasnoj nadmoćnosti pojedinih naroda, a koji se izražava kroz nasilje, govor mržnje, izrabljivanje, stigmatizaciju i diskriminaciju“. Pod diskriminatornim ponašanjem zaposlenog ili trećeg lica u obrazovnoj ustanovi smatra se: „neopravdانا примена nižih kriterijuma za ocenjivanje učenika i odraslih romske nacionalnosti“. Kao teži oblik diskriminacije definiše se segregacija odnosno „neopravdano formiranje posebnih odeljenja za učesnike u obrazovanju po osnovu njihovog ličnog svojstva, na primer posebna odeljenja učesnika u obrazovanju romske nacionalnosti“. Pod težim oblikom diskriminacija, Pravilnik vidi i izlaganje ruglu

55 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Sl. glasnik RS“, br. 55/2013, 101/2017, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon).

56 Odluka Vlade Srbije o finansiranju nabavke udžbenika sredstvima budžeta Republike Srbije za školsku 2020/2021. godinu, broj 451-3613/2020, „Službeni glasnik RS“, broj 66 od 7. maja 2020.

57 Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vredjanja ugleda, časti ili dostoјanstva ličnosti („Sl. glasnik rs“, br. 65/2018).

i podsmehu romskih devojčica u obrazovanju koje karakteriše kao „osetljivu društvenu grupu”. Pravilnik predviđa skup mera i protokole za reagovanje u slučaju detektovanje povreda, sa ciljem prevencije izazova u obrazovnom sistemu koji dovode do diskriminacije ili segregacije. Jedina jasno definisana mera odnosi se na segregaciju, tj. formiranje odeljenja koje se u većini ili u celosti sastoje od romske dece. Primeri segregacije i dalje postoje u različitim delovima Srbije, bez obzira na to što je pravilnikom predviđeno da: „u slučaju učesnika u obrazovanju romske nacionalnosti njihov broj u jednoj grupi ili odeljenju ne može biti veći od 25% od ukupnog broja učesnika u obrazovanju”.

Značajno je smanjena sistemska diskriminacija, između ostalog promenom kulturno zasićenih testova za upis u prvi razred početkom dvehiljaditih. Iako značajno smanjen, i dalje je prisutan fenomen upisa dece iz romske populacije u specijalne škole odnosno škole za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Međutim, zbog ekonomske nemoći romskih porodica, pojedini roditelji se odlučuju za ovaj vid obrazovanja koji omogućuje celodnevni boravak. Na tu mogućnost gleda se kao na sigurnost i pogodnost prehrane dece.

Srednja škola

Afirmativne mere koje se koriste tokom srednjoškolskog obrazovanja odnose se na upis, korišćenje učeničkog doma i primanje učeničke stipendije i kredite.

Upis u srednje škole

Pravilnikom o upisu učenika u srednju školu u članovima od 91. do 98. reguliše se upis pripadnika romske nacionalne manjine pod povoljnijim uslovima „radi postizanja pune ravnopravnosti u sticanju obrazovanja, na osnovu merila i postupka propisanih ovim pravilnikom”.⁵⁸ Da postoji neusaglašenost između propisanih merila i postupaka propisanih pravilnikom, te šarolike prakse primene pravilnika svedoče iskustva direktnih korisnika i njihovih predstavnika, desetine sastanaka održanih sa predstvincima škola, lokalnih romskih organizacija i državnih institucija, ali i izveštaji lokalnih, nacionalnih i međunarodnih organizacija. Neki od izazova u primeni pravilnika izlistani su u nastavku. Iako postoji dobra praksa, što i ova analiza beleži, spisak nije sveobuhvatan i prepostavlja se da je neophodan dalji napor na sinhronizaciji dobre prakse i na otklanjanju prepreka prilikom korišćenja afirmativnih mera kako nijedno dete ne bi ostalo van obrazovnog sistema. Navedeno bi trebalo da bude zvezda vodilja u reformi inkluzivnog obrazovanja.

Primena afirmativnih mera započinje 2005. godine i sprovodi se kroz pravilnike, uredbe i stručna uputstva. U praksi se, pak, iniciranje procesa primene

58 Pravilnik o upisu učenika u srednju školu „Sl. glasnik RS”, br. 76/2020 i 94/2020.

mera odvija po veoma neustaljenom obrascu i u zavisnosti od nekoliko faktora, od kojih je najuticajniji činjenica da li u osnovnoj školi postoji pedagoški asistent ili ne. Prvi zadatak škole je da obavesti roditelje i učenike o postojanju i značenju afirmativnih mera na početku ovog procesa, što varira od kraja sedmog razreda do maja u osmom razredu, pred sam upis u srednje škole. Koliko će učenici i roditelji biti obavešteni o afirmativnim merama, zavisi i od škole, a u procesu obaveštavanja učestvuju sledeća lica: 1. pedagoški asistent, koji je dužan da obavesti ponaosob svakog učenika i roditelja, 2. odeljenjski starešina, koji bi trebalo da obavesti ponaosob svakog učenika i roditelja, 3. odeljenjski starešina, koji čita obaveštenje pred celim razredom o postojanju afirmativnih mera i dr.

Nakon obaveštenja, na red dolazi izjašnjavanje roditelja o pripadnosti romskoj nacionalnoj zajednici i o korišćenju afirmativnih mera. Ovaj čin vrši se time što roditelj popunjava formular koji dobija od škole, najpre podacima o svom detetu, a zatim, na istom papiru, slede opcije za dve vrste izjašnjavanja: da li je dete pripadnik romske nacionalne manjine i da li je porodica korisnik socijalne pomoći. Takav dokument, popunjén i potpisán od strane roditelja, upućuje se školi, koja onda izdaje rešenje u kome je naznačeno da se radi o detetu romskog porekla koje želi da koristi raspoloživu afirmativnu meru. Ukoliko se roditelj izjasnio kao korisnik socijalne pomoći, u obavezi je da priloži i važeće rešenje iz Centra za socijalni rad o korišćenju socijalne pomoći. Ova tri dokumenta (formular, rešenje škole i rešenje iz Centra za socijalni rad) škola prosleđuje školskoj upravi, a ona dalje Ministarstvu prosvete, gde se vrši obračunavanje dodatnih bodova.

Dodatni bodovi obračunavaju se po sledećem sistemu: razlika između bodova koje je učenik ostvario (bodovi na osnovu rezultata iz osnovne škole i bodovi ostvareni na završnom ispitu) i maksimalnih 100 bodova množi se sa koeficijentom 0,3, za romske učenike koji nisu korisnici socijalne pomoći, ili sa koeficijentom 0,35, za romske učenike koji su korisnici socijalne pomoći. Dobijeni broj se dodaje ostvarenom broju bodova i dobija se ukupan broj bodova. Učenik romske nacionalnosti rangira se zajedno sa svim ostalim neromskim učenicima, pri čemu se razvrstavanje u odgovarajuće srednje škole vrši na osnovu broja bodova, a u zavisnosti od željenih srednjih škola i dostupnih mesta.

Obavljanje samog procesa i ukupan broj bodova uz primenjenu afirmativnu meru morali bi da budu poznati pre popunjavanja liste želja za upis u srednju školu kako bi učenici i njihovi roditelji znali na koji broj bodova mogu da računaju, što može uticati na izbor željenih škola. Popunjavanje liste želja za srednje škole traje svega dva dana i zahteva aktivnost i potpis od strane roditelja. Iako je moguće uz odgovarajuću molbu promeniti školu nakon upisa, nije moguće naknadno priložiti ili izmeniti listu željenih srednjih škola.

Prema podacima iz organizacija, ne postoji ili je veoma mali broj učenika koji završavaju osmi razred, a da oni ili njihovi roditelji nisu obavešteni o postojanju afirmativnih mera. Ostaje, ipak, pitanje koliko njih uspeva da istoristi informacije na vreme. Ukoliko postoji mogućnost da nisu obavešteni, praznine u procesu informisanja popunjavaju lokalne organizacije i njihovi aktivisti, posebno u sredinama gde ne postoje ili su slabo aktivni pedagoški asistenti. Praksa se veoma razlikuje u zavisnosti od toga ko vrši proces informisanja u onim školama/naseljima/sredinama gde ne postoje pedagoški asistenti, ili gde nisu aktivne lokalne organizacije, a roditelji romskih učenika ne dolaze u škole. Praksa nam pokazuje da se informisanost povećava, ali da i dalje postoji mogućnost napretka, te da bi nadležni akteri trebalo da iskoriste više kanala komunikacija, a da oni budu dostupni, jasni i blagovremeni.

Na kraju, u ovoj analizi nedostaje osvrt na upis u srednju školu polaznika koji su završili program osnovnog obrazovanja odraslih pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti. Podaci za ovu kategoriju su ograničeni i zahtevaju dublju analizu.

Korišćenje učeničkog doma

Ova afirmativna mera se, prema dobijenim podacima, generalno ređe koristi od afirmativne mere za upis u srednje škole. Učenici romske nacionalnosti uglavnom upisuju škole u mestima u kojima je njihovo prebivalište i prebivalište njihove porodice. Izuzetak čine srednje škole medicinske struke koja je generalno gledano (ne zasnovano na preciznim podacima već na osnovu opštег utiska) posebno tražena među romskim učenicima.

Nije precizno definisano ko i kako informiše romske učenike o mogućnosti upotrebe afirmativne mere za korišćenje učeničkih domova. Najčešće su to pedagoški asistenti, ali je primećena, u više slučajeva, nedovoljna obavešteneost i samih pedagoških asistenata o ovoj mogućnosti. Za korišćenje učeničkih domova procedura je slična proceduri upisa. Potrebno je da roditelji popune formular kojim se izjašnjavaju da su pripadnici romske nacionalne manjine i, ako je potrebno, da su korisnici socijalne pomoći. U slučaju da su se izjasnili da su korisnici socijalne pomoći, potrebno je priložiti i važeće rešenje iz Centra za socijalni rad. Ova dva dokumenta šalju se direktno učeničkom domu. Svaki učenički dom, u zavisnosti od svojih kapaciteta, određuje diskrecionom odlukom kvotu koja će biti opredeljena za korisnike afirmativnih mera. Učenički domovi neretko zatim pripremaju dokumentaciju koju je potrebno da na licu mesta, u samim domovima, potpišu roditelji maloletnih učenika. Kada se veći broj romskih učenika prijavi za afirmativnu meru u istom učeničkom domu, kvota se najpre popunjava učenicima viših razreda srednje škole.

Korišćenje učeničkih stipendija i kredita

Afirmativna mera se odnosi na stipendije koje obezbeđuje Republika Srbija za srednjoškolce. Ni ovde proces obaveštavanja učenika o mogućnosti korišćenja afirmativne mere nije jasno utvrđen i transparentan, pogotovo što u srednjim školama ne postoje pedagoški asistenti. Učenici moraju da ponove istu proceduru – izjašњavanje njihovih roditelja preko fomulara da je dete romskog porekla i predaja tog dokumenta školi. Škole zatim spisak učenika koji su se prijavili za učeničke stipendije uz afirmativnu meru šalju Nacionalnom savetu. Odbor za obrazovanje u okviru Nacionalnog saveta zatim prolazi kroz dati spisak i daje svoje mišljenje o tome koji bi učenici trebalo da uđu u sistem rangiranja za afirmativnu meru. Navedeno se vrši zbog pojave zloupotrebe afirmativnih mera od strane neromskega učenika, odnosno njihovih roditelja. Spisak učenika za koje Odbor za obrazovanje smatra da treba da se razmotre za dobijanje stipendija zatim se šalje nazad u Ministarstvo, a ono onda vrši rangiranje pristiglih imena na osnovu drugih parametara koji se različito budu. Nije jasno koja je zakonska osnova za razmenu podataka o ličnosti između ove dve institucije.

Visokoškolske ustanove

Što se visokog obrazovanja tiče, za osnovne akademske, strukovne i master studije koje se finansiraju iz budžeta Republike Srbije za visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika, identifikovane su tri mere koje se odnose na upis na visokoškolske ustanove: korišćenje studentskog doma i ishrane, te korišćenje studentskih stipendija i kredita.

Na osnovu Stručnog uputstva ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za sprovođenje upisa u prvu godinu studijskih programa osnovnih i integriranih studija na visokoškolskim ustanovama čiji je osnivač Republika Srbija za školsku 2020/2021. godinu⁵⁹, pripadnik ili pripadnica romske nacionalne manjine može konkursati za korišćenje afirmativne mere tako što će priložiti pisano izjavu o pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini i preporuku Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine. Odluka predviđa da: „upis na visokoškolsku ustanovu na osnovu Programa afirmativne mere upisa pripadnika romske nacionalne manjine u okviru kvote koja je odobrena odlukom Vlade za ovu afirmativnu meru može da ostvari student koji je položio prijemni ispit”.⁶⁰ U odluci se određuje i da se rangiranje kandidata vrši na posebnoj listi sve do popunjavanja kvota, a ostali se rangiraju sa ostalim kandidatima za redovna budžetska mesta. Na kraju, u procesu praćenja studenata tokom školovanja, stručno uputstvo predviđa da se napredak studenata koji su upisani korišćen-

59 Odluka ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj 612-00-00520/2020-06 doneta 14. 5. 2020.

60 Ibid.

jem afirmativne mere u narednu godinu vrši ukoliko studenti ostvare 36 ESPB, čime automatski stiču pravo da zadrže status budžetskog studenta, bez obzira na prosek ocena. U delu koji se odnosi na romske studente završava se sa uputstvom da: „Studenti koji su upisani na osnovu Programa afirmativne mere upisa pripadnika romske nacionalne manjine u statusu studenata koji se finansiraju iz budžeta imaju pravo na smeštaj i ishranu u skladu sa Zakonom o učeničkom i studentskom standardu i godišnjim konkursom za prijem studenata visokoškolskih ustanova u Republici Srbiji u ustanove za smeštaj i ishranu studenata.”

Na osnovu odluke Vlade Srbije, ukupan broj studenata koji se mogu upisati u prvu godinu studijskih programa osnovnih strukovnih, akademskih i integrisanih studija koji se finansiraju iz budžeta Republike na univerzitetima i fakultetima u njihovom sastavu, čiji je osnivač Republika, u školskoj 2020/2021. godini jeste 17.877. Od tog broja, odlukom je predviđeno 167 mesta namenjenih romskoj nacionalnoj manjini posredstvom primene afirmativne mere prilikom upisa.⁶¹ Odlukom Vlade Srbije kojom se reguliše upis na programe osnovnih strukovnih studija, primenom afirmativne mere predviđen je upis 46 pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine u školskoj 2020/2021.⁶² Ovi brojevi nisu značajno drugačiji u odnosu na prethodne godine u kojima ovakva odluka postoji.

Da bi romski kandidat za visokoškolsku ustanovu ostvario svoje pravo na pri-menu afirmativne mere, potrebno je da fakultetu uputi preporuku koju za nje-
ga izdaje Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Po prvobitnom uvođen-
ju afirmativnih mera, ovaj dokument je bio potvrda, ali kako se pokazalo da
Nacionalni savet ne može nikom da potvrdi romsko poreklo, dokument je pre-
menovan u preporuku koja se izdaje na ime kandidata i upućena je konkretnoj
visokoškolskoj ustanovi. Ukoliko se kandidat prijavljuje za upis na dve i više
visokoškolskih ustanova, Nacionalni savet izdaje preporuku za svaku prijavu
posebno.

Proces dobijanja preporuke veoma se razlikuje i do sada se u praksi ostvarivao na dva načina – preko lokalne romske organizacije, aktivista za romska prava, lokalnog člana Nacionalnog saveta ili direktnim kontaktom sa Nacionalnim savetom. Na sajtu Nacionalnog saveta, nekoliko meseca pred upis na fakulet pojavljuje se obaveštenje da svi zainteresovani pripadnici romske zajednice mogu da se prijave za preporuku putem slanja mejla Nacionalnom savetu. Praksa pokazuje da dobijanje preporuke, ipak, ide brže ukoliko neki član or-

61 Odluka Vlade Srbije o broju studenata za upis u prvu godinu studijskih programa osnovnih strukovnih, akademskih i integrisanih studija koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije za visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika Srbija u školskoj 2020/2021. godini broj 612-4073/2020 doneta 21. 5. 2020.

62 Odluka Vlade Srbije o broju studenata za upis u prvu godinu studijskih programa osnovnih strukovnih studija koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije za akademije i visoke škole strukovnih studija čiji je osnivač Republika Srbija u školskoj 2020/2021. godini broj 612-4077/2020 doneta 21.5.2020.

ganizacije ili član samog Saveta može da dâ urgenciju za tražiocu preporuke. Nakon dobijanja molbe, koja nema ustaljenu formu već može da bude proizvoljnog karaktera, komisija u okviru Nacionalnog saveta pristupa razmatranju da li bi tražiocu trebalo odobriti preporuku. Presudan faktor jeste mišljenje komisije da li tražilac pripada ili ne pripada romskoj nacionalnoj manjini, jer se dešavaju slučajevi pokušaja zloupotrebe afirmativnih mera, pri čemu neromsко stanovništvo traži preporuku kao romsko samo u cilju korišćenja ovog benefita.

Ne postoje tačno određeni kriterijumi za utvrđivanje romskog porekla tako da Nacionalni savet testira veze koji kandidat ili kandidatkinja ima sa romskom nacionalnom manjinom, što ovaj proces i njegov rezultat čini zapravo diskrepcionom odlukom. Prema rečima predstavnika Nacionalnog saveta, najpre se koriste mehanizmi neformalne mreže kontakata raspostranjene po celoj Srbiji. Ova mreža sastavljena je od lokalnih organizacija, pedagoških asistenata, pojedinačnih aktivista i članova Nacionalnog saveta raspoređenih svuda po Srbiji. Dominantno mišljenje je da romski aktivisti i organizacije „poznaju sve Rome u svojoj sredini”, te da mogu da daju legitimno i validno mišljenje o nečijem romskom poreklu odnosno vezama koje ima sa zajednicom. Ukoliko ovo nije moguće, te je komisija u nedoumici, kriterijumi koji se obično primenjuju jesu: nivo integrisanosti u društvu, lokacija prebivališta (u okviru ili van neformalnih romskih naselja), znanje romskog jezika, veze sa zajednicom i romskom kulturom i slično. Odluka komisije je izvršna i na nju kandidat koji traži preporuku ne može uložiti žalbu.

Nakon što je preporuka Nacionalnog saveta izdata, kandidat je upućuje željenoj visokoškolskoj ustanovi, koja zatim određuje koji kandidati iz kategorije osoba iz osjetljivih grupa će popuniti raspoloživu kvotu. Neki fakulteti koriste sistem bodovanja, odnosno sve prijavljene kandidate rangiraju na osnovu otvarenog broja bodova, a neki diskrecionom odlukom biraju kandidate uprkos predviđenoj proceduri posebnog rangiranja koje Stručno uputstvo ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja daje.

Ukoliko se dogodi da više Roma aplicira za jednu visokoškolsku ustanovu, a jedan romski kandidat koji se prijavio za afirmativnu mjeru uspe da se na osnovu rezultata upiše kao budžetski student, neiskorišćena afirmativna mera, odnosno mesto u okviru dozvoljene kvote, može biti preneta na sledećeg romskog studenta koji je takođe podneo preporuku za primenu afirmativne mere. Navedeno zavisi od volje i odluke fakulteta, a sama praksa razlikuje se među univerzitetima, ali i fakultetima u okviru samog univerziteta.

U poslednjih deset godina, Vlada Srbije i Ministarstvo prosvete uložili su dodatan napor da kodifikuju afirmativne mere i način korišćenja, ali bez kontrole i redovnog izveštavanja nećemo biti u prilici da realnije sagledamo kako

se normirani principi sprovode u praksi. Sistem visokog obrazovanja veoma je kompleksan, ali i autonoman u određenoj meri, te zahteva podobnije istraživanje.

Korišćenje studentskih domova i korišćenje studentskih stipendija odnosno kredita

Ove mere se ređe koriste. Studentski domovi, slično kao učenički, imaju diskretno pravo da odrede broj mesta rezervisanih za studente koji koriste afirmativne mere. Za obe ove mere mora da se prođe identična procedura odnosno korišćenje jedne afirmativne mere ne povlači za sobom automatski korišćenje i drugih afirmativnih mera. Romski studenti ređe se oslanjaju na stipendije koje se dobijaju od države tokom studiranja, a više na stipendije koje za romske studente obezbeđuje Fondacija za obrazovanje Roma.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Princip dobre uprave podrazumeva da su strateška dokumenta u jednoj oblasti objedinjena, vidljiva, uporediva i da je izveštavanje o njihovoj implementaciji redovno i transparentno, što trenutno nije u potpunosti slučaj sa primenom afirmativnih mera namenjenih romskoj nacionalnoj zajednici u domenu obrazovanja.

Razbacanost podataka o strateškim dokumentima, o rezultatima njihove primene uopšte, te neredovnost i netransparentnost u izveštavanju predstavlja odsustvo kontinuiteta dobre prakse, uprkos činjenici da se mere primenjuju od 2005. godine. Sa druge strane, isti taj razlog može imati dodatan negativan uticaj na uspešnost primene mera. Objedinjenost podataka bi pomogla realizaciji mera i aktivnosti, naročito sa aspekta lokalnog nivoa kojem je potrebna svaka pomoć i potpora nacionalnog nivoa. Istovremeno, ovo bi omogućilo civilnom društvu kao i međunarodnim institucijama i fondovima da relevantnije pomognu u implementaciji mera i održivosti rezultata. Samim tim, merljivost primenjenih mera bi bila olakšana.

Rezultati primene mera afirmativne akcije predstavljeni u analizi ukazuju na to da se tokom perioda realizacije dve strategije dosta toga postiglo. Uređena je zakonska i podzakonska regulativa koja omogućava njihovu primenu prilikom upisa u srednje škole i na fakultete. Regulisana su pitanja stipendiranja i lakšeg dobijanja povlastica za smeštaj i ishranu studenata. Uglavnom su regulisana pitanja obezbeđivanja i obrazovanja kadrova za pedagoške asistente, kao i pitanja detektovanja diskriminacije i rešavanja problema segregacije. Broj romske dece obuhvaćen obrazovnim sistemom raste, kao i broj onih koji su

obuhvaćeni merama afirmativne akcije. Stipendije se kontinuirano dodeljuju, ali kasne.

Treba raditi na aktivnostima koje su kontinuiranog karaktera, kao što su: 1. institucionalizacija pozitivne prakse zarad održivosti rezultata i kontinuiteta, 2. ujednačavanje prakse na teritoriji cele zemlje, 3. ujednačenost i kontinuirano vođenje evidencija, 4. jačanje, i kvalitativno i kvantitativno, kapaciteta za podršku realizaciji strateških ciljeva.

U okviru procesa primene afirmativnih mera uočava se više nekonzistentnosti, te se mogu identifikovati razlozi zbog kojih dolazi do grešaka, zloupotreba, propusta, i do koruptivnih radnji. Navedeno može biti razlog zbog kojeg romski učenici i studenti neće iskoristiti pravo na primenu afirmativne mere ili neće imati mogućnost ostvarivanja tog prava.

U nastavku su navedeni postojeći i potencijalni izazovi u procesu primene mera.

U toku **osnovnoškolskog obrazovanja**, ustanovljena mera jeste dobijanje subvencionisanih udžbenika. Pri primeni ove afirmativne mere pojavljuju se četiri vrste izazova:

- 1) romski učenici koji nisu korisnici socijalne pomoći nemaju pravo na udžbenike;
- 2) nije uspostavljena dobra praksa kada se i kako obaveštavaju učenici i njihovi roditelji da imaju pravo na udžbenike, i na koji način se o tome obaveštavaju prvaci pre polaska u školu kako bi na početku godine imali spremne udžbenike;
- 3) da bi ostvarili pravo na udžbenike, romski učenici odnosno njihovi roditelji moraju da prilože potvrdu odnosno rešenje iz Centra za socijalni rad o primanju socijalne pomoći. Praksa pokazuje da kada postoji prekid u primanju socijalne pomoći i u tom periodu ne postoji važeće rešenje može doći do izostanka prava na udžbenike;
- 4) kada se udžbenici dodele, to nisu celi kompleti udžbenika, pa roditelji moraju da kupe udžbenike koji nedostaju, ili učenik nema važeći udžbenik koji može da koristi tokom nastave, što se može negativno odraziti i na ocenu iz konkurentnog predmeta.

Na osnovu člana 75. Pravilnika o upisu učenika u srednju školu, osnovna škola počev od sedmog razreda preduzima mere kojima informiše roditelje, odnosno zakonske zastupnike učenika romske nacionalne manjine, o merilima i postupku za upis učenika u srednju školu pod povoljnijim uslovima, a u skladu sa ovim pravilnikom. Informisanje roditelja, odnosno zakonskog zastupnika o merilima i postupku upisa učenika

u srednju školu pod povoljnijim uslovima u skladu sa ovim pravilnikom, realizuje i Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Škola je dužna da pruži infomacije i uputstva za pribavljanje potrebne dokumentacije, te podršku za izbor škole prema sklonostima i sposobnostima učenika. Prijavu za upis podnosi roditelj/zakonski zastupnik školi, a zatim škola sastavlja spisak učenika koji su se prijavili za upis u školu pod povoljnijim uslovima i dostavlja Ministarstvu preko školskih uprava. Međutim, u praksi se značajno razlikuje način na koji se obaveštavaju roditelji, zakonski zastupnici i deca. U nekim školama je obaveštenje na oglasnoj tabli izvor informacija, a u drugim lično angažovanje razrednih starešina. U nekim od škola postoji knjiga obaveštenja, te roditeljski sastanci i individualni razgovori. Vremenski okvir u kome se učenici i roditelji obaveštavaju takođe se veoma razlikuje. Iako je u Pravilniku navedeno da se obaveštavanje sprovodi od sedmog razreda, škole često to rade na početku osmog razreda ili samo nekoliko meseci ili nedelja pred upis. Drugim rečima, kako bi se obuhvatio veći broj roditelja, zakonskih zastupnika i dece, potrebna je šira informativna kampanja koja uključuje rad sa zajednicom, roditeljima, zakonskim zastupnicima i decom.

Kada je u pitanju osoba koja je zadužena za obaveštavanje učenika i roditelja, ovaj problem se lakše prevazilazi u školama koje imaju pedagoške asistente dok se, u slučaju nepostojanja pedagoških asistenata, procedura oslanja na razredne starešine koji moraju i mogu obavestiti, ali ne i dovoljno obrazložiti pojam afirmativnih mera. Potonje rezultira nerazumevanjem i, posledično može dovesti do toga da učenici romske nacionalnosti ne iskoriste afirmativne mere.

Činjenica da neke škole o ovome izveštavaju i pred sam upis u srednje škole, odnosno u maju, dodatno je zabrinjavajuća jer zbog sezonskih poslova, koje veoma često obavljaju pripadnici romske nacionalne zajednice, roditelji možda nisu u mogućnosti da se u tom periodu fizički posvete procesu koji zahteva njihovo aktivno učešće.

Ukoliko postoji prekid u dobijanju socijalne pomoći u periodu prikupljanja dokumentacije za korišćenje afirmativne mere, učenik ne može da dobije važeće rešenje iz Centra za socijalni rad, te samim tim ne može da ostvari pravo na dodatnih 0,05 koeficijenta, što može biti od značaja na konačnoj rang-listi.

Formular kojim se roditelji izjašnjavaju da njihova deca pripadaju romskoj nacionalnoj manjini, na istoj strani gde postoji opcija za izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti, nudi i opciju izjašnjavanja o tome da li su korisnici socijalne pomoći. Iako je razumljiva potreba za svođenjem broja dokumenata na minimum, činjenica da se ova dva pitanja nalaze na istom dokumentu prejudicira status Roma kao korisnika socijalne pomoći.

U slučaju korišćenja afirmativne mere prilikom dobijanja mesta u učeničkim domovima, ponovo se zahteva velika aktivnost roditelja, što posebno postaje izazovno onda kada se od roditelja očekuje da fizički dođe u učenički dom ne bi li proces bio zaključen. Kako se prijava za učeničke domove vrši u toku sezonskih poslova, neki roditelji ne mogu da odsustvuju da bi otišli do drugog grada gde se nalazi učenički dom i/ili sebi ne mogu da priuštite trošak putovanja. U akademskoj 2017/2018. godini bilo je 17.064 studenata i studentkinja u studentskim domovima, pri čemu samo 65 romskih studenata (31 student i 34 studentkinje romske nacionalnosti), što bi se moglo objasniti gore navedenim razlozima.

Takođe, praksa da učenički domovi kvotu dostupnih mesta ispunjavaju učenici-ma viših razreda demotiviše učenike prvog razreda srednjih škola jer su bez realnih mogućnosti za pronašetak neke druge opcije stanovanja, što može dovesti i do odustajanja od upisa i pohađanja željene i upisane škole.

Kada su u pitanju učeničke stipendije i upis na **visokoškolske ustanove**, do izražaja dolazi diskreciono pravo Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine da proceni ko jeste, a ko nije pripadnik romske nacionalne zajednice. Postavlja se pitanje **kako** se preporuke izdaju.

Nepovoljnosti na koje romski studenti nailaze tokom studija umnogome zavise i od diskreconih odluka fakulteta. Ovde se identificuje nekoliko osnovnih problema:

- 1) kvote se određuju Uredbom Vlade za osobe iz osjetljivih grupa. Ipak, razlikuje se način po kome se kvote popunjavaju na univerzitetima i fakultetima u okviru jednog univerziteta, te je neretko upravama fakulteta ostavljeno da rešavaju sporne situacije;
- 2) iako je to relativno česta pojava, ne prepoznaje se dupla ili čak višestruka marginalizacija, odnosno romski učenik, koji je, na primer, dete bez roditeljskog staranja ili dete sa invaliditetom, neće imati više bodova u sistemu rangiranja i samim tim neće imati više šanse za korišćenje afirmativnih mera od učenika koji pripada samo jednoj od tih osjetljivih grupa;
- 3) ukoliko se za određeni obrazovni profil/visokoškolsku ustanovu prijavi veći broj romskih studenata sa afirmativnim merama, a jedan romski učenik uspe da sam, na osnovu svojih rezultata, upiše tu ustanovu kao budžetski student, fakultet odlučuje da li će studenta upisati redovnom procedurom ili po sistemu rangiranja namenjenom studentima koji koriste afirmativnu meru;
- 4) ukoliko se za korišćenje studentskog doma prijavi veći broj studenata, kvota odvojena za studente sa afirmativnim merama popunjava se prvo studentima sa viših godina studija, što demotiviše studente prvih godina studija i može ih

ostaviti bez opcije za stanovanje na samom početku studija, a što posledično može dovesti i do potpunog odustajanja od nastavka školovanja.

Pri pregledu procesa primene afirmativnih mera u Srbiji, uočavaju se dva glavna utiska koja stvaraju prostor za usavršavanje postojeće i uvođenje novih praksi.

Proces primene afirmativnih mera zahteva **veliku aktivnost roditelja** koji moraju biti stalno uključeni u proces i od njih se traži da vrše i ponavljaju određene radnje. Roditelj: mora biti zainteresovan za školovanje deteta da bi pratio obaveštenja; mora biti dovoljno pismen da razume šta afirmativne mere znače i zbog čega ih je bitno koristiti; mora biti dovoljno ažuran da preuzme i popuni obrasce kojima se izjašnjava o nacionalnoj pripadnosti; mora imati dovoljno slobodnog vremena i mogućnosti da najpre preuzme rešenje od Centra za socijalni rad, a zatim ga priloži, posebno u vreme sezonskih poslova; mora imati dovoljno vremena i finansijskih sredstava da ode u učeničke domove koji zahtevaju njegovo prisustvo i mora za svaku novu afirmativnu meru ponavljati navedene radnje, počevši od osnovne škole.

Čitav proces za bilo koju od dostupnih afirmativnih mera nije dovoljno uniformisan i podložan je ličnim tumačenjima i pojedinačnim interpretacijama, te nedefinisanim rokovima i neutvrđenim odgovornostima. Veliki prostor ostavljen je dikpcionim odlukama i pomoćnim mehanizmima, kao što su organizacije i/ili pedagoški asistenti, odnosno elementi koji nisu konstanta u svim sredinama. Navedeno dovodi do veće iscepkanosti i raznolikosti ovog procesa, što u krajnjoj liniji može dovesti do propusta koji rezultiraju nekorišćenjem ili nedovoljnim korišćenjem afirmativnih mera. Propusti se dešavaju iz sledećih razloga:

- a) roditelji i učenici mogu biti neinformisani o postojanju i mogućnostima korišćenja afirmativnih mera, ili da budu obavešteni, ali da ne razumeju šta afirmativne mere podrazumevaju i koje su posledice (ne)korišćenja;
- b) zbog nedefinisanih vremenskih okvira za pokretanje i sprovođenje procesa, proces za primenu afirmativnih mera može biti neblagovremeno iniciran, što će dovesti do nemogućnosti njegovog sprovođenja;
- c) zbog odsustva roditelja ili druge vrste sprečenosti da se roditelj uključi, učenik nije u mogućnosti da iskoristi svoje pravo na afirmativnu meru;
- d) zbog dodatne dokumentacije potrebne iz Centra za socijalni rad koja nije uvek dostupna, može da dođe do toga da učenik ne ostvari u potpunosti ili ikakvo pravo na afirmativnu meru;
- e) zbog diskpcionog prava donošenja odluka od strane Nacionalnog saveta o izdavanju preporuke, može se desiti da učenik ili student ne može da ostvari

pravo na afirmativnu meru ili da preporuku dobije učenik ili student koji ne pripada zajednici;

f) zbog diskpcionog prava donošenja odluka od strane visokoškolskih ustanova i učeničkih/studentskih domova može da dođe do toga da učenik ili student ne može da ostvari pravo na afirmativnu meru.

Kako su afirmativne mere sredstvo kojim bi pripadnicima određene grupe u društvu trebalo omogućiti lakšu integraciju u društvene tokove, način njihovog korišćenja mora zadovoljavati osnovne kriterijume: da bude jednostavan i jasan za korišćenje i da iziskuje minimalan napor od strane pripadnika te grupe kako bi oni bili motivisani i ohrabreni da ih koriste.

Na osnovu navedenog, potrebno je postojeći **proces primene afirmativnih mera pojednostaviti odnosno precizirati korake i rokove:**

a) definisati jasnu proceduru na osnovu koje su prosvetni radnici koji rade u školi, a ne samo pedagoški asistenti, dužni da bez prejudiciranja nacionalne pripadnosti obaveste učenike i roditelje o postojanju i značenju afirmativnih mera;

b) odrediti tačan vremenski okvir u kojem je škola dužna da spovede proces prikupljanja izjašnjavanja o pripadnosti romskoj zajednici, a koji se neće poklapati sa periodom sezonskih poslova;

c) insistirati na primeni Vladine uredbe da dokumenta koja su u nadležnosti jedne državne ustanove druga državna ustanova samoinicijativno potražuje i preuzima;

d) smanjiti angažovanje roditelja na neophodni minimum, što ne znači isključiti roditelje koji žele da budu uključeni u proces, već smanjiti elemente koji zahtevaju aktivne radnje roditelja;

e) svesti na minimum svaki prostor u kojem je jedini postojeći mehanizam donošenja odluka diskpciono pravo pojedinca ili ustanove, jer ovo stvara veliki potencijal kako za faktor ljudske greške, tako i za zloupotrebe.

Ideja afirmativnih mera odnosno mera afirmativne akcije civilizacijska je tekovina kojoj se demokratska Srbija priklonila. Ideja podrazumeva da se romska zajednica, koja je decenijama sistematski diskriminisana, uključi u društvene tokove i osnaži kroz obrazovni sistem za napuštanje siromaštva koji dominira u zajednici. Obrazovanje je samo prvi korak koji se pokazao kao uspešan mehanizam osnaživanja zajednice u Srbiji, Evropi i šire. Međutim, primena mera jedino u obrazovanju, bez kontinuirane borbe protiv diskriminacije i socijalne isključenosti, bez afirmativnih mera pri zapošljavanju, te bez uključivanja

zajednice u javnu sferu društva, dugoročno je ograničena na polovičnu uspešnost.

Saradnja državnih organa širokog spektra, domaćih i međunarodnih organizacija civilnog društva i donatora, privrede, univerziteta, škola, predškolskih ustanova, medija, romskih i drugih lokalnih zajednica preduslov je za dugoročnu uspešnost afirmativnih mera u obrazovanju. Zadatak je svih da osluškuju realne probleme i da bez predrasuda traže najbolja rešenja.

Iako je proces afirmativnih mera ograničenog trajanja, i završio bi se postizanjem pune ravnopravnosti romske zajednice sa većinskim stanovništvom, još je mnogo posla do tog cilja. Trebalo bi raditi na povećanju broja dece romske nacionalnosti u predškolskim ustanovama, te uticati na smanjenje broja onih koji odustaju od školovanja u osnovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja, kao i na povećanju broja Roma i Romkinja koji upisuju i završavaju srednje i više škole, akademije i fakultete.

U procesu reformi važna je finansijska, tehnička i stručna podrška zaposlenima u sistemu obrazovanja i vaspitanja, posebno pedagoškim asistentima i mentorima, zatim zdravstvenim medijatorima, koordinatorima za romska pitanja, organizacijama civilnog društva, romskim organizacijama i svima koji se na direktni ili indirektni način bave decom, te učenicima i studentima u procesu obrazovanja i vaspitanja.

Pored mnogih uspeha u poslednjih deset godina, ima još mnogo posla do pune jednakosti pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine u Srbiji, a obrazovanje je svakako prvi korak.

REFERENCE

- Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja i preporuke za unapređenje mera, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, jun 2016.
- Bašić, Goran; Jovanović, Vladan; Čolak, Andrea; Ivanović, Jasmina (2014) Polazna studija za izradu Strategije za inkluziju Roma u Srbiji usaglašene sa strategijom Evropa 2020
- Baza podataka za praćenje mera za inkluziju Roma <http://www.inkluzijaroma.stat.gov.rs/>
- Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji, UNICEF (2017)
- Dopis Stručne službe Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine autoru analize od 21. oktobra 2020.
- Đurić, Vladimir (2007) Afirmativna akcija. Beograd, Institut za uporedno pravo
- EU Commission Report Serbia (2019)
- EU Commission Report Serbia (2020)
- Godišnji izveštaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, maj, 2019.
- Internet prezentacija Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture <https://www.mgpsi.gov.rs/>
- Istraživanje javnog mnjenja odnos građana prema Romima u Republici Srbiji, CESID (2013)
- Izveštaj o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2016. godinu
- Jakšić, Božidar; Bašić, Goran (2005) Umetnost preživaljavanja – gde i kako žive Romi u Srbiji. Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju
- Jelinčić, J; Đurović, S: Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja, FOD i CPES, Beograd, 2010.
- Katalog stručnog usavršavanja zaposlenih u sistemu obrazovanja i vaspitanja <http://zuov-katalog.rs/>
- Knežević, Aleksandar (2010) Romi (Cigani) u Beogradu – etnodemografska proučavanja. Beograd, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
- Macura-Milovanović, Sunčica (2001) Romska deca i škola – kako istopiti grudvu? Beograd, Zadužbina Andrejević

- Matijević, M; Erić, V: Mere afirmativne akcije – terminološko određenje i uvod na razmatranja o sadržini pojma, Strani pravni život, 2010.
- Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju za period od 2015. do 2018. godine
- Nacionalni izveštaj za Srbiju koju su pripremili Ana Popović i Jelena Stanković za potrebe Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Nišu 2013. godine
- Obruč anticiganizma, CRD (2018)
- Odluka ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj 612-00-00520/2020-06 doneta 14. 5. 2020.
- Odluka Vlade Srbije o broju studenata za upis u prvu godinu studijskih programa osnovnih strukovnih, akademskih i integrisanih studija koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije za visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika Srbija u školskoj 2020/2021. godini broj 612-4073/2020 doneta 21. 5. 2020.
- Odluka Vlade Srbije o broju studenata za upis u prvu godinu studijskih programa osnovnih strukovnih studija koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije za akademije i visoke škole strukovnih studija čiji je osnivač Republika Srbija u školskoj 2020/2021. godini broj 612-4077/2020 doneta 21. 5. 2020.
- Odluka Vlade Srbije o finansiranju nabavke udžbenika sredstvima budžeta Republike Srbije za školsku 2020/2021. godinu, broj 451-3613/2020, „Službeni glasnik RS”, broj 66 od 7. maja 2020.
- Pavlović Brenešelović, Krnjaja: Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.
- Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama. Beograd, novembar 2019.
- Pravilnik i program nastave i učenja za predmet srpski kao strani jezik, MPNT 110-00-223/2019-04 donet 29. 7. 2019.
- Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu („Sl. glasnik RS”, 44/2011)
- Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu, učeniku i odraslomu „Službeni glasnik RS”, broj 80/2018
- Pravilnik o Jedinstvenom informacionom sistemu prosvete, „Službeni glasnik RS”, broj 81/2019
- Pravilnik o pedagoškom asistentu i andragoškom asistentu, „Službeni glasnik RS”, broj 87/2019

- Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vređanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti („Sl. glasnik RS”, br. 65/2018)
- Pravilnik o upisu učenika u srednju školu („Sl. glasnik RS”, br. 76/2020 i 94/2020)
- Pregled podataka gradova i opština o merama za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2018. godinu
- Pregled podataka gradova i opština o merama za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za 2019. godinu
- Pregovaračka grupa za poglavlje 23, Akcioni plan za poglavlje 23, septembar 2015.
- Prof. Dr Radovanović, Svetlana; doc. dr Knežević, Aleksandar (2014) Romi u Srbiji. Beograd, Republički zavod za statistiku
- Prof. dr Vukmirović, Dragan; Đorđević, Ljiljana; Lakčević, Snežana (2010) Romi u popisu. Beograd, Republički zavod za statistiku
- Raduški, Nada. (2003) Romi na etnodemografskoj karti Srbije
- Regional Roma Survey 2017: Country fact sheets - Serbia, UNDP 2018
- Regionalno istraživanje o položaju Roma (2017) UNDP
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025.
- Ustav Republike Srbije, (Sl. glasnik RS, br. 98/2006)
- Zakon o finansijskoj podršci porodici s decom, (Sl. glasnik RS, br. 113/2017 i 50/2018)
- Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, (Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US, 55/2014 i 47/2018)
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon i 6/2020)
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, (Sl. glasnik RS, 55/2013, 101/2017, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon)
- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (Sl. glasnik RS, 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon i 10/2019)
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, (Sl. glasnik RS, 55/2013, 101/2017, 27/2018 – dr. zakon i 6/2020)

- Zakon o učeničkom i studentskom standardu, (Sl. glasnik RS, 18/2010, 55/2013, 27/2018 – dr. zakon i 10/2019)
- Zakon o zabrani diskriminacije (Sl. glasnik RS, 22/2009)
- Zaštita manjinskih prava Roma, Romski informativni centar (2016)
- Zoran Pašalić, izjava povodom Dana Roma, RTS (2019)

SKRAĆENICE

AP	Akcioni plan
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
IRL	Interno raseljena lica
KfW	Nemačka razvojna banka
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
POV	Predškolsko obrazovanje i vaspitanje
PPP	Pripremni predškolski program
PZR	Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
FOR	Fondacija za obrazovanje Roma
SIPRU	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNESKO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

LISTA TABELA

- Tabela 1 Izborni predmet Romski jezik sa elementima nacionalne kulture
- Tabela 2 Broj učenika i učenica romske nacionalnosti koji upisuju srednje škole korišćenjem afirmativnih mera
- Tabela 3 Broj studenata i studentkinja romske nacionalnosti koji upisuju visokoškolske ustanove korišćenjem afirmativnih mera
- Tabela 4 Broj stipendija za učenike i učenice romske nacionalnosti
- Tabela 5 Broj dodeljenih stipendija učenicima i učenicama
- Tabela 6 Broj i raspored mentora
- Tabela 7 Broj dodeljenih stipendnija studentima i studentkinjama romske nacionalnosti

O AUTORU

Naim Leo Beširi je diplomirani politikolog i direktor Instituta za evropske poslove. Tokom profesionalnog angažovanja, u poslednjih petnaest godina, sticao je radno iskustvo u državnom, privatnom i nevladinom sektoru, kao i u misiji OEBS-a u Srbiji. Obrazovao se u Kragujevcu, Beogradu, Oslu i Bržu, a usavršavao u dvadesetak država širom sveta. Oblasti u kojima je radio analize uključuju upravljanje projektnim ciklusom, evroatlantske integracije, institucionalni okvir Evropske unije, ljudska i manjinska prava, javne odgovornosti, borbu protiv korupcije, učešće građana u procesima donošenja odluka, te borbu protiv diskriminacije i ekstremizma. Dobitnik je brojnih stipendija, uključujući stipendiju univerziteta u Oslu, Nansen mirovne akademije u Lilehameru, Fonda za otvoreno društvo, Evropskog koledža i Vlada Francuske i Gruzije, te belgijske pokrajine Flandrije.

Implementiran od strane

KfW